

Aan het college van Burgemeester en Wethouders van Heemstede
Postbus 352
2100 AJ Heemstede

Verzonden per mail

Datum: 30 januari 2025
Betreft: aanvulling zienswijze aanwijzing gemeentelijk monument
Valkenburgplein 20
Ons kenmerk: 24-69-001
Uw kenmerk: 1263522

Geacht college,

In aanvulling op mijn brief van 30 augustus 2024 en naar aanleiding van het overleg dat vertegenwoordigers van de Parochie op 21 augustus 2024 met u hebben gehad, bericht ik u als volgt.

De Parochie heeft in de zienswijze en tijdens het overleg aangegeven dat zij in de redengevende omschrijving een waardestelling, met daarin een onderlinge afweging in hiërarchie en de benoeming van kernwaarden die bij een transformatie van de kerkfunctie essentieel zijn, mist.

U heeft de Parochie de gelegenheid gegeven om een bouwhistorische verkenning met waardestelling aan te leveren als aanvulling op de zienswijze. U heeft daartoe gelegenheid gegeven tot en met 31 januari 2025.

De verkenning met waardestelling treft u bijgaand aan. De waardestelling is uitgevoerd door erfgoedadviesbureau Pince van der Aa. Hij heeft een bouwhistorische verkenning verricht, waarbij naast een samenvatting van de belangrijkste kenmerken van de kerklocatie de contextuele waardestelling en een intrinsieke waardestelling in gradaties en onderlinge afweging zijn opgesteld. Vervolgens zijn in het transformatiekader de tot essentie te bewaren kernwaarden beschreven en is de ruimte voor verandering ingetekend.

De conclusies zijn dat de kernwaarden van de OLV Hemelvaartkerk in verhouding tot vergelijkbare kerken en binnen het object zelf zijn terug te brengen tot de volgende essentiële waarden:

- Van hoog niveau is de architectuurhistorische waarde in met name de combinatie van een kruiskerk met een centraalbouw binnen het expressionistische ontwerp van Joseph Cuypers en zijn zoon Pierre Cuypers. Samen met het hanggewelf brengt dit een bepaalde spanning tussen axiale en centrale aspecten. In het transformatiekader wordt in beeld gebracht dat deze architectonische waarde zich concentreert in de lengte as richting priesterkoor en opbouwt naar het gewelf. De architectuurhistorische kernwaarde is dit ruimtelijke



- hoogtepunt van het gebouw. Hoe verder daar vandaan hoe meer ruimte tot ingrepen mogelijk zijn.
- De kunsthistorische kernwaarde is terug te brengen tot de objecten die ontworpen zijn door de architecten of vervaardigd zijn door specifieke kunstenaars. Het cultuurhistorisch onderzoek geeft echter aan dat dit gepaard gaat met de lager gewaardeerde gebruiks- of functiespecifieke waarden en de herinneringswaarden. Die betreffen beiden alleen bepaalde groeperingen zoals de RK kerk, omwonenden en dan met name de lokale parochianen. In het transformatiekader wordt dit explicieter gemaakt. Als het gebouw zijn kerkelijke functie verliest, verandert de waarde van diverse kunstvoorwerpen. Tot de essentie van het gebouw, in welke functie dan ook, blijven de volgende kunstobjecten hun hoge waarde behouden en behoren daarmee tot de kerncollectie: specifieke wandschilderingen en bepaalde glas-in-loodramen. Andere kunstobjecten, zoals de altaren en het doopvont, hebben een hoge waarde gerelateerd aan de religieuze functie, zijn niet gelieerd aan het gebouw zelf en kunnen verplaatst worden.
 - Van lokale betekenis zijn de historische en stedenbouwkundig ruimtelijke waarden. Dit betreffen de geestelijke ontwikkelingen in Heemstede en de ruimtelijke waarde als aanpassing aan het groene Heemstede en prominente ligging aan het Valkenburgplein. Bij eventuele onttrekking aan de eredienst zou een volgende stap in de Heemstedse geestelijke ontwikkeling worden genomen. Het gebouw blijft dan als beeldbepalende huls over aan het Valkenburgplein. Hoofdvolumes van toren, kerk en pastorie vormen daarbij de kernwaarden. In het transformatiekader wordt aangegeven welke zijden minder geschikt zijn voor aanbouwen of ingrepen, terwijl er aan de andere zijden meer mogelijk is.
 - Van indifferente waarde en daarmee van lage waarde, is het kerkgebouw in bouwhistorische zin, gezien er gangbare en geen bijzondere materialen, constructies of afwerkingen gebruikt zijn. Bouwmaterialen vertegenwoordigen dus geen kernwaarde. Dit impliceert dat zolang de structuur zoals in bovenstaande kernwaarden gehandhaafd blijft, wijzigingen goed denkbaar zijn.

De Parochie is van mening dat kerkgebouw en pastorie in hun context waarden vertegenwoordigen en bij verlies van de kerkelijke functie, of juist het behoud ervan bij overname door een andere denominatie met andere religieuze gebruiken, in die context zouden moeten worden gewaardeerd tot de essentie. Het transformatiekader geeft hier goed weer wat de kernwaarden zijn, die zoveel mogelijk gerespecteerd moeten worden, maar ook waar aantasting minder ingrijpende gevolgen heeft.

Op grond van het voorgaande stelt de Parochie zich op het standpunt dat in de redengevende omschrijving explicieter gemaakt moet worden wat de kernwaarden van het monument zijn (en welke onderdelen een lage waarde hebben) en dat bescherming zich moet beperken tot de kernwaarden zoals onderbouwd in de onderzoeken van erfgoedadviesbureau Pince van der Aa.

Daarnaast treedt de Parochie graag met u in gesprek over het transformatiekader, zodat er ruimte wordt gegeven voor ontwikkelingen in zowel op korte als op langere termijn.



Vertrouwende u hiermee voldoende te hebben geïnformeerd en graag tot nadere toelichting bereid.

Met vriendelijke groet,



Bijlagen:

- Bouwhistorische rapportage met waardestelling
- Transformatiekader





PINCE VAN DER AA

— erfgoedadviesbureau —





INHOUDSOPGAVE

1. Inleiding	4
1.1 Algemene gegevens	4
1.2 Redengevende omschrijving en waardering	5
1.3 Aanleiding en reikwijdte onderzoek	5
1.4 Leeswijzer	5
2. Historische achtergronden	8
2.1 Ontstaansgeschiedenis	8
2.2 Bouwgeschiedenis	13
2.3 Joseph Cuypers en Pierre Cuypers jr.	20
3. Bestaande situatie	23
3.1 Situatie, massa en structuur	23
3.2 Exterieur	25
3.3 Interieur	29
4. Waardestelling	39
4.1 Inleiding	39
4.2 Contextuele waardestelling	40
4.3 Intrinsieke waardestelling	44
4.4 Waardestellingstekening	45
Colofon	47
Verantwoording	48
Bijlagen	49
Bijlage 1 - Redengevende omschrijving	49
Bijlage 2 - Historische bouwtekeningen	49



Daklandschap van de kerk, gezien vanuit het noordoosten. Rechts het zevenzijdige koor, links op de achtergrond het klokvormige dak van de toren.



1. Inleiding

1.1 Algemene gegevens

Naam: Onze Lieve Vrouw Hemelvaart, kerk en pastorie
Adres: Valkenburgerplein 20
2103 AR Heemstede
Gemeente: Heemstede
Kad. gemeente: Heemstede
Kad. sectie/nr.: B/9576
Monument: gemeentelijk (in procedure)
Cat. RCE: -
Subcategorie: -
Beschermd stadsgezicht: n.v.t.



Luchtfoto van gemeente Heemstede (stippellijn) met gemarkeerd de locatie van het Valkenburgerplein waaraan de OLV Hemelvaart ligt (inzet).
Afbeeldingen: Google Maps.



1.2 Redengevende omschrijving en waardering

In 2019 is een redengevende omschrijving opgesteld van het complex die in april 2024 is geactualiseerd. Deze omschrijving is als **bijlage** bij deze rapportage opgenomen. De conclusie in deze omschrijving luidt als volgt:

“De Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaart in Heemstede vormt niet alleen een hoogtepunt binnen het architectonische en stedenbouwkundige oeuvre van Joseph Cuypers in Heemstede, maar ook binnen zijn oeuvre vormt het een van de meest monumentale en ruimtelijk complexe werken. Dit door de spanning die hij creëerde tussen de axiale en de centrale tendensen in de plattegrond en de complexe hiërarchische rangschikking van hoogten en de diverse gewelfsvormen en andere afdekkingen.” (pp. 4-5).

1.3 Aanleiding en reikwijdte onderzoek

Binnen bouwhistorisch onderzoek zijn er drie vormen van onderzoek: een inventarisatie, een verkenning en een opname.¹ Bij een bouwhistorische inventarisatie worden structuren en bebouwing van een gebied of portefeuille aan de hand van geconstateerde of vermoedelijke monumentwaarden geclassificeerd. Bij zowel een bouwhistorische verkenning als een bouwhistorische opname vindt objectgericht onderzoek plaats. En in beide gevallen wordt in de rapportage een waardestelling gegeven van de samenstellende onderdelen van het object. Het voornaamste verschil is de reikwijdte van het onderzoek: bij een verkenning is die globaler dan bij een opname. Een overzicht van deelproducten die bij de drie typen onderzoek dienen te zijn opgenomen is in de Uitvoeringsrichtlijn 2007 opgenomen.

Voor het onderzoek is inventariserend archief- en literatuuronderzoek uitgevoerd. Naast (online) archiefonderzoek is een opname van kerk en pastorie gemaakt. Op basis van de beschrijving van de bestaande toestand, de histori-

sche achtergronden en architectuurgeschiedenis en de ontwikkelingsgeschiedenis kan een waardestelling worden opgesteld.

In aanvulling op deze bouwhistorische rapportage met waardestelling is ook een transformatiekader opgesteld. Bij dat kader worden de in voorliggende rapportage onderzochte monumentwaarden nader bezien vanuit het oogpunt van mogelijke ruimtelijke ontwikkelingen. Het transformatiekader is een eigenstandig document en kan los van deze rapportage worden gelezen. De monumentwaarden uit deze bouwhistorische rapportage zijn daarbij als uitgangspunt genomen.

1.4 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 beschrijft de geschiedenis van de onderzoekslocatie en geeft een beknopt overzicht van de relevante ontstaansgeschiedenis van het pand.

Hoofdstuk 3 geeft een beschrijving van de bestaande situatie van het kerkgebouw en de pastorie in bouwhistorische termen.

Hoofdstuk 4 geeft een overzicht van de aangetroffen monumentwaarden. Naast een opsomming van de externe waarden wordt ook een interne waardestelling gegeven van de samenstellende onderdelen van het pand. Deze interne waardestelling wordt op een waardestellingsplattegrond samengevat.

De volgende **bijlagen** zijn aan deze rapportage gevoegd:

1. Redengevende omschrijving van de gemeente Heemstede;
2. Bouwdossier gemeente met tekeningen uit het bouwarchief.

¹ Terminologie volgt de Uitvoeringsrichtlijn2007 van Stichting ERM, zie <https://www.stichtingerm.nl/kennis-richtlijnen/url2007>.

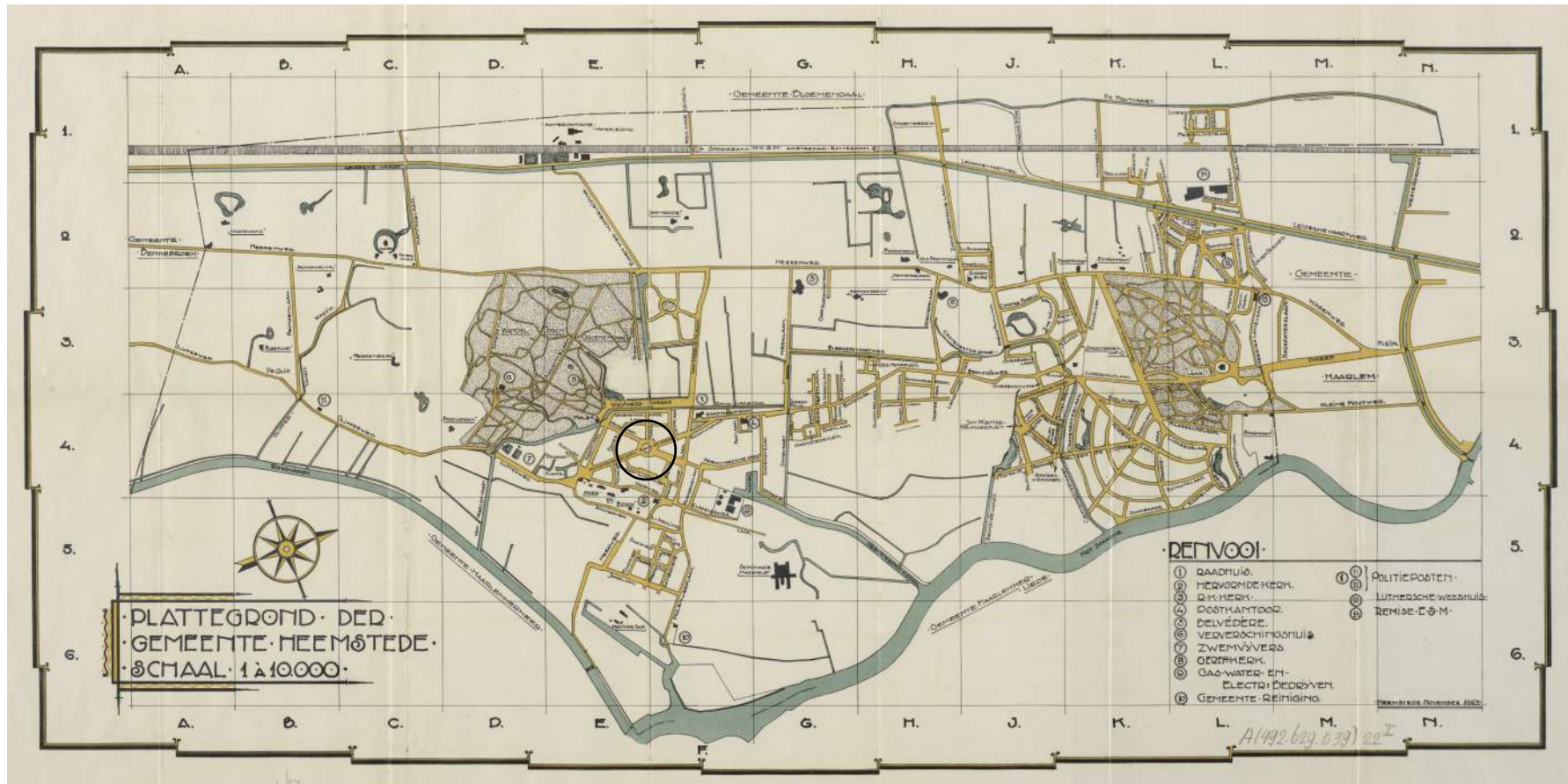
2



Topografische kaarten van Heemstede in de 19de eeuw (boven), medio 20ste eeuw (rechtsboven) en begin 21ste eeuw (rechtsonder). Locatie van het Valkenburgerplein en de OLV Hemelvaart is met een cirkel aangemerkt. Afbeeldingen: Topotijdreis.nl.



2





2. Historische achtergronden

2.1 Ontstaansgeschiedenis

Het dorp Heemstede is in de 11de eeuw ontstaan op een strandwal achter de duinen. In het binnenduingebied konden enkele kleine buurtschappen tot ontwikkeling komen. Aan het eind van de 13de eeuw werd door de heer van Heemstede een kasteel gesticht en vormde zich een bescheiden dorpskom. In de 15de eeuw verrees hier ook een kapel. In 1623 werd Heemstede een zelfstandige parochie en werd de kapel vervangen door de huidige Hervormde kerk.

In de 16de en 17de eeuw vond ontzanding plaats in de duinen en werd de Zandvaarterbuurt ontwikkeld. In deze buurt kwamen ook blekerijen. Langs de doorgaande weg over de strandwal (de Herenweg) ontwikkelden zich diverse buitenplaatsen in de 17de en 18de eeuw. Rond 1850 verdichtte de dorpsbevolking en vanaf 1900 was Heemstede in trek bij welgestelden en forensen die in Amsterdam of Den Haag werkten.²

Joseph Cuypers en Jan Stuyt maakten in 1908-1909 een ontwerp voor een uitbreidingsplan van Heemstede dat in 1912 door de raad werd goedgekeurd. Het plan betrof een ontwerp dat uitging van de beginselen van een tuinstad: ruim opgezet en voorzien van goede huizen met ruimte voor tuinen en openbaar groen. Doel was om Heemstede verder te ontwikkelen in lijn met de esthetische en stedenbouwkundige normen van die tijd.

Het uitbreidingsplan omvatte onder andere de realisatie van nieuwe woonwijken en markante gebouwen. Een specifiek project dat in deze context is ontworpen, is het woningbouwcomplex "Res Nova," dat in samenwerking met de

gemeentearchitect J.Th.A. Etmans is uitgevoerd rond 1910. Het plan legde ook de basis voor de ontwikkeling van de wijk rond het Res Novaplein en de Berkenlaan.³



1906, zicht op het nieuwe Raadhuis van de gemeente Heemstede, ontworpen door Joseph Cuypers en Jan Stuyt in een traditionalistische, 18de eeuwse stijl. Afbeelding: Noord-Hollands Archief, inv.nr. 3449.

² Stenvert, R. [et.al.] (2006), pp. 352-353.

³ <https://indischebuurten.nl/buurten/heemstede>



Ongeveer tegelijkertijd met het uitbreidingsplan ontwierpen Cuypers en Stuyt het raadhuis van Heemstede (1906-1907), een belangrijk startpunt voor hun bijdrage aan de gemeente. Dit gebouw en het uitbreidingsplan ontvingen lovende woorden van de gemeenteraad vanwege de esthetische en functionele waarde. Het uitbreidingsplan weerspiegelt de invloed van Joseph Cuypers, die later nog lang als esthetisch adviseur voor Heemstede werkzaam bleef en diverse projecten in de gemeente realiseerde. Zijn werk, samen met dat van zijn zoon Pierre Cuypers junior, heeft een blijvende impact op het uiterlijk van Heemstede.⁴

De omvorming van Heemstede van een agrarisch dorp naar een groene gemeente voor de midden- en hogere stand heeft Joseph Cuypers meer dan dertig jaar begeleid, veranderend van aanstormend talent naar *eminence grise*. Hij functioneerde in Heemstede als stedenbouwkundige, architect van woonwijken, raadhuis, kerk en begraafplaats, maar vooral als de altijd beschikbare adviseur voor het gemeentebestuur.⁵

1931, uitsnede kadastraal minuutplan sectie B, blad 02, met zicht op het Valkenburgerplein. De kaart is op het westen gericht, de kerk en pastorie zijn aan de oostkant van het plein gesitueerd. Het perceel met kerk en pastorie is omlijnd. Afbeelding: Noord-Hollands Archief, inv.nr. 761BB.



⁴ Zie het Cuypersbulletin 2020-3&4, <https://www.cuypersgenootschap.nl/wp-content/uploads/2020/12/Cuypersbulletin-12-2020.pdf>.

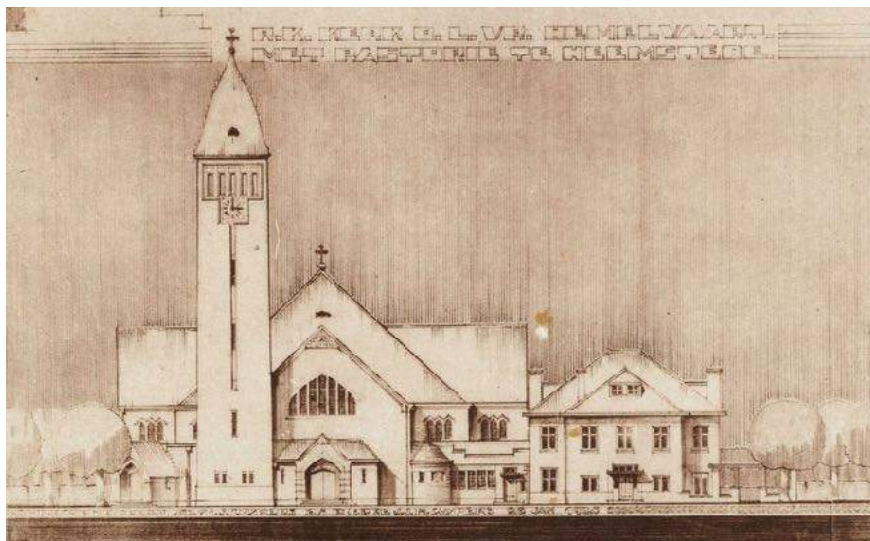
⁵ <https://joseph-cuypers.nl/hoofdstuk-3/> [G. Van Kleef]



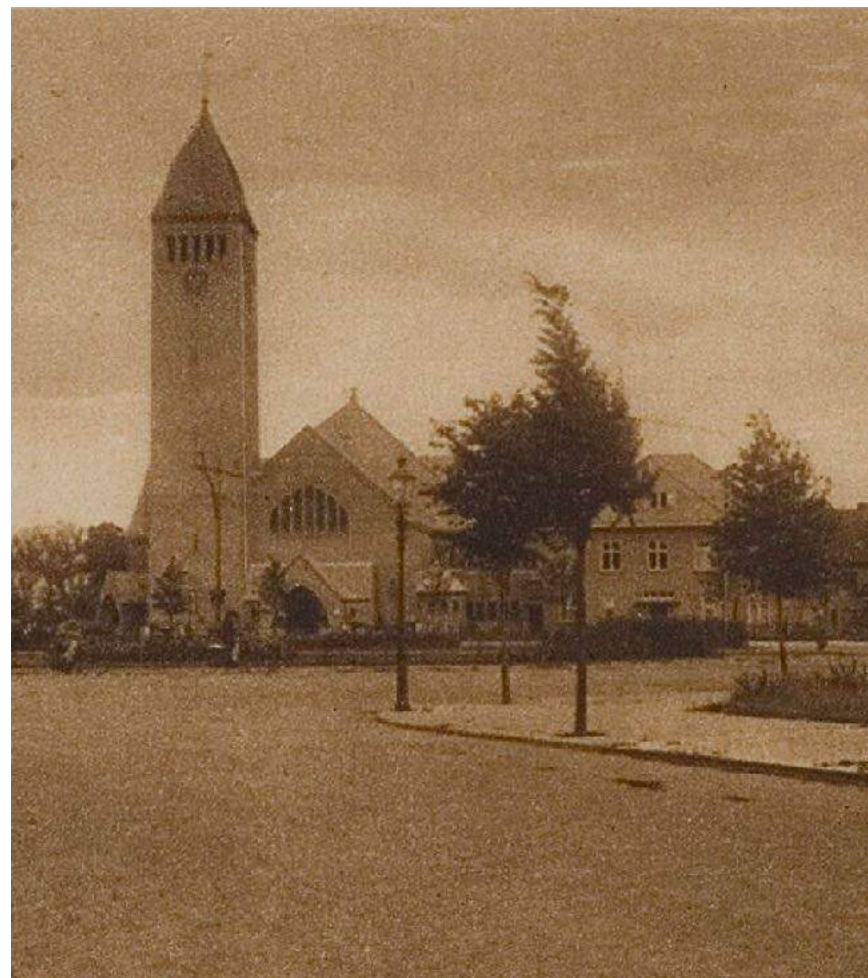
1925, maquette in klei van de Onze Lieve Vrouw Hemelvaart met zicht op de linker zijgevel of noordgevel. Het model toont al de dubbele opzet van een kruiskerk die doorsneden wordt door een vierkant volume als centraalbouwelement ter plaatse van de viering. Afbeelding: Het Nieuwe Instituut, inv.nr. CUBAph754.1.



1930, zicht op de noordgevel zoals deze gerealiseerd is. De opzet van de maquette is nagenoeg gevolgd inclusief de overhoeks geplaatste zijentree links van de toren en het klokdak op de toren zelf. Afbeelding: Het Nieuwe Instituut, inv.nr. CUBAph754.3.



1930, prentbriefkaart van L. Braakman te Haarlem, met zicht op de entreegevels (westgevels) van kerk en pastorie. Afbeelding: Noord-Hollands Archief, inv.nr. 4787.

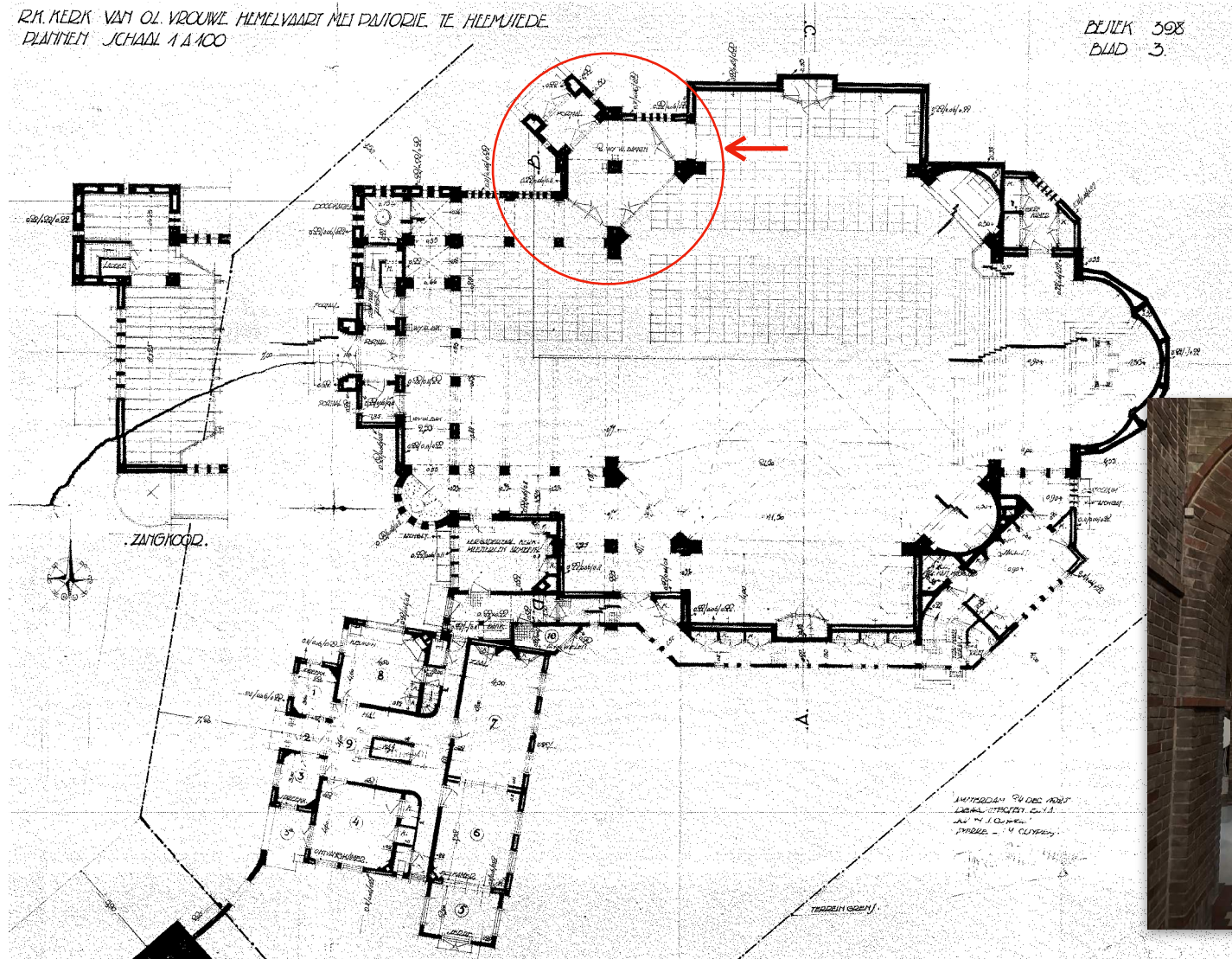


1930, zicht op het Valkenburgerplein en de westgevels van kerk en pastorie. Afbeelding: Noord-Hollands Archief, inv.nr. 3293.

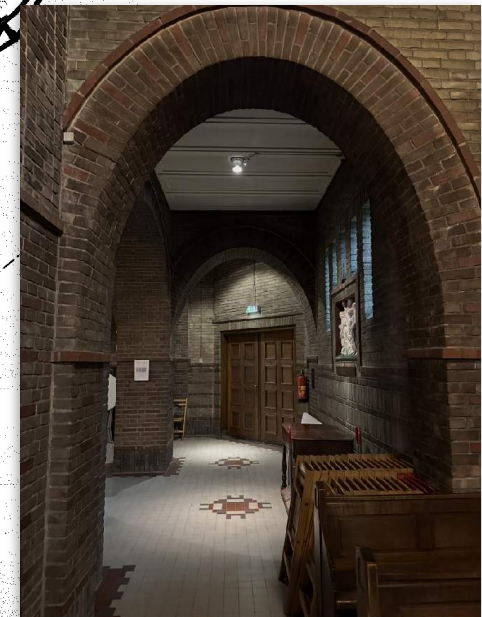
2

R.K. KERK VAN OL. VROUWE HEIMELVAART MET PASTORIE TE HEEMSTEDE.
PLANNEN SCHAAL 1:100

BLANK 308
BLAD 3



1926, plattegrondtekening begane grond van kerk en pastorie, op het noorden georiënteerd. Op de plattegrondtekening valt op dat er nabij de noordelijke zij-entree puien staan ingetekend (omcirkeld), terwijl die in de huidige toestand niet aanwezig zijn (zie inzet foto). Afbeelding: gemeente Heemstede, bouwdoossier.



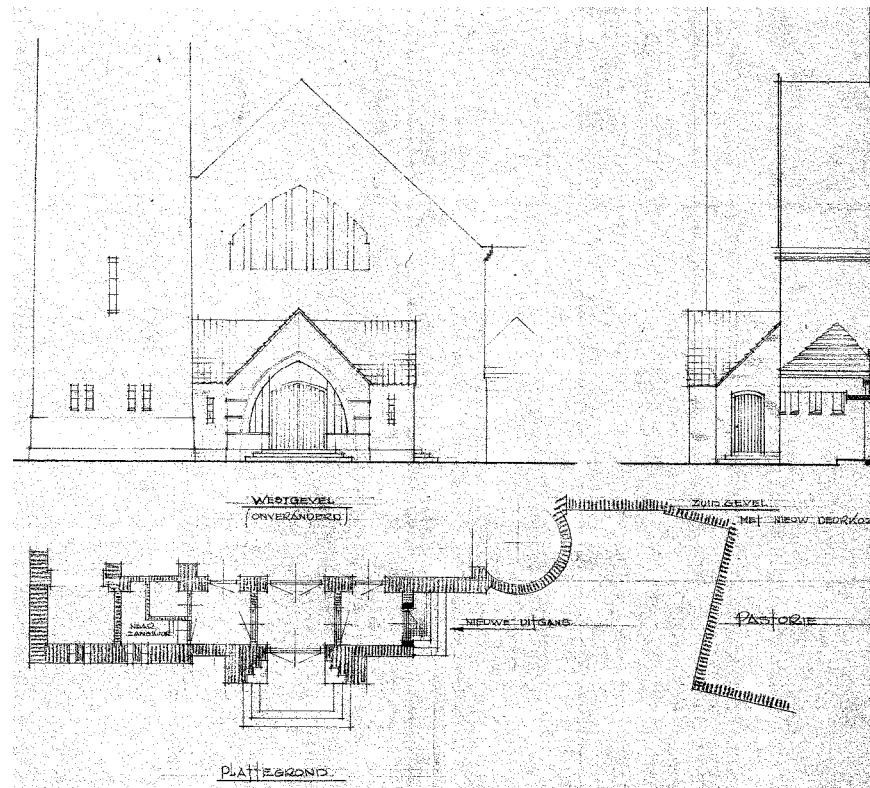
2.2 Bouwgeschiedenis

De bouwtekeningen uit het gemeentelijk bouwarchief zijn als separate **bijlage** bij dit rapport opgenomen. In het Cuypers Bureau Archief bij het Nieuwe Instituut in Rotterdam zijn diverse ontwerpstudies voorhanden die in het **transformatiekader** aan bod zullen komen. In dit rapport wordt ingegaan op het gerealiseerde ontwerp uit 1926.

Aanleiding voor de bouw van een nieuwe kerk in 1926 in Heemstede vloeide voort uit de wens om een nieuwe parochie te realiseren en hield verband met de uitbreiding van Heemstede. Hiertoe werd P.J. Nieuwenhuis, kapelaan in de Nieuwe Bavo in Haarlem, door bisschop P.J. Callier aangesteld als 'bouwpastoor'. De keuze voor een architect voor de nieuw op te richten kerk viel op Joseph Cuypers, ook architect van de Nieuwe Bavo-kerk. Het uiteindelijk gerealiseerde ontwerp was het resultaat van een stevige correspondentie tussen de Liturgische Commissie van het bisdom en vader en zoon Cuypers.⁶

Vanwege het enkelvoudige gebruik als kerk en de relatief korte bouwgeschiedenis van kerk en pastorie is het ensemble nog in hoge mate authentiek. Bij de toren bleken er hardnekkige vochtproblemen. De aannemer loste dit in 1934 op door de houten vloeren te vervangen door betonvloeren. Verder is in 1939 een beperkte wijziging geweest bij het entreeportaal door de toevoeging van een zij-ingang in de zuidgevel van dit portaal. Daarnaast is uit het bouwdoossier van de gemeente een plan bekend uit 1961 voor het maken van een erfafscheiding aan de voorzijde van het kerkperceel. In de huidige situatie is er geen afscheiding en loopt het openbare trottoir tot aan de gevel van de kerk.

De laatste wijziging aan het exterieur dateert van 2001 toen het dak van de kerktoren werd vervangen. Oorspronkelijk hebben hier koperen shingles op gelegen, nu heeft de toren een roevendak in koper.



1939, uitsnede van de bouwtekening voor de toevoeging van een zij-ingang in het entreeportaal. Afbeelding: gemeente Heemstede, bouwdoossier.

⁶ Kleef, G. van (2019), pp. 5-6; Vermeer, G., Kleef, G. van (2019), pp. 9-11.



(Foto van een) ongedateerde foto die in de kerk hangt, met zicht op het altaar zonder schilderijen.



1960, zicht op een feestelijk versierde kerk en altaar. In deze situatie zijn de schilderijen van Han Bijvoet uit 1945-'47 boven het hoofdaltaar en de twee zij-altaren zichtbaar. Afbeelding: Noord-Hollands Archief, inv.nr. 3296.



Uit archief blijkt dat de architecten weliswaar een groot deel van het interieur zelf ontwierpen, maar dat zij ook kunstenaars inschakelden voor onderdelen hiervan. Zo is W.J.I. Thijssen ontwerper van het altaar, waarbij echter de steenhouwerij moeite had met zowel ontwerp als steensoort. Uiteindelijk is tegen het oorspronkelijke ontwerp in een altaar gekomen van Bleu Belge en vert d'astours met een bovenstuk van marmer Jaune de Sienne en Sint Silvester. Kunstenaar Thijssen leverde zelf het koperwerk van het altaar.

Alhoewel de opdracht voor het orgel aan de combinatie T.J.H. Vermeulen en firma L. Ypma & co in 1926 was gegeven, duurde het tot 1929 totdat het orgel ook geleverd was. Na levering van het orgel onderging het enkele aanpassingen en een restauratie.

In het interieur zijn enkele wijzigingen bekend. De kunstenaar die was aangehouden voor het glas-in-lood was F.J.M. Balendong (1911-1998). In augustus 1945 werd door de parochianen de schildering boven het hoofdaltaar aangeboden, in het kader van het 40-jarig priesterfeest van pastoor van Noort. Deze schildering werd vervaardigd door H.A. Bijvoet (1897-1975). Bijvoet maakte in 1947 ook de schilderijen boven de twee zij-altaren.⁷

In de gevels van het noordelijk en zuidelijk transept zijn biechtstoelen geplaatst die deels in de kerk en deels uit de buitenmuur steken. In 1952 werden de oude vurenhouten meubels vervangen door eiken meubels. Daarnaast werden de deuren van de biechtstoelen vervangen. Bij het hoofdaltaar, grenzend aan het linker zij-altaar, staat nu een opgemetselde preekstoel die weliswaar in het bestek voorkwam, maar later is gerealiseerd. Onduidelijk is wanneer deze precies is gerealiseerd.

Na het Tweede Vaticaans Concilie in 1962 stond de priester bij het bedienen van het altaar niet meer met het gezicht naar het oosten, maar ging hij achter het altaar staan. Om de nieuwe liturgie mogelijk te maken, kwam er voor het 50-jarig bestaan van de parochie een door edelsmid J. Van Vlijmen vervaardigd celebratiealtaar te staan met elegant gebogen poten.

In de jaren 1970 is het aantal zitplaatsen teruggebracht van 890 naar 676 zitplaatsen. In de vloerafwerking van het westelijk deel van het middenschip is die verkleining nog te zien. Bij het weghalen van de kerkbanken in het middenschip is ook het doopvont toegevoegd naar de huidige plaats. Oorspronkelijk zal deze in de doopkapel hebben gestaan.

Verder zijn in 1971 de koorbanken vervangen door de armenbanken uit de kerk H. Willibrordus in Amsterdam die datzelfde jaar werd gesloopt.⁸ Het ijzeren hekwerk dat oorspronkelijk ter plaatse van de doopkapel was aangebracht, is verplaatst naar de huidige locatie in de zuidwestelijke hoek van de omgang.⁹

Bij de pastorie zijn vanuit het bouwarchief van de gemeente geen verbouwingen of wijzigingen bekend. Bij de rondgang is gebleken dat de keuken op de begane grond is gemoderniseerd in de jaren 1970. Verder zijn er vloerafwerkingen in de loop der tijd vernieuwd of over oude vloerafwerkingen aangebracht. Zo is in de entreehal vloerbedekking aangebracht over de oorspronkelijke terrazzovloer heen.

Op de bouwtekening uit 1926 is te zien dat de twee spreekkamers aan de voorzijde direct vanuit de vestibule te betreden zijn. In de huidige situatie is dat niet mogelijk en lijken de oorspronkelijke doorgangen later dichtgezet. Het kan

⁷ Kleef, G. van (2019), p. 21.

⁸ Ibid., p 31.

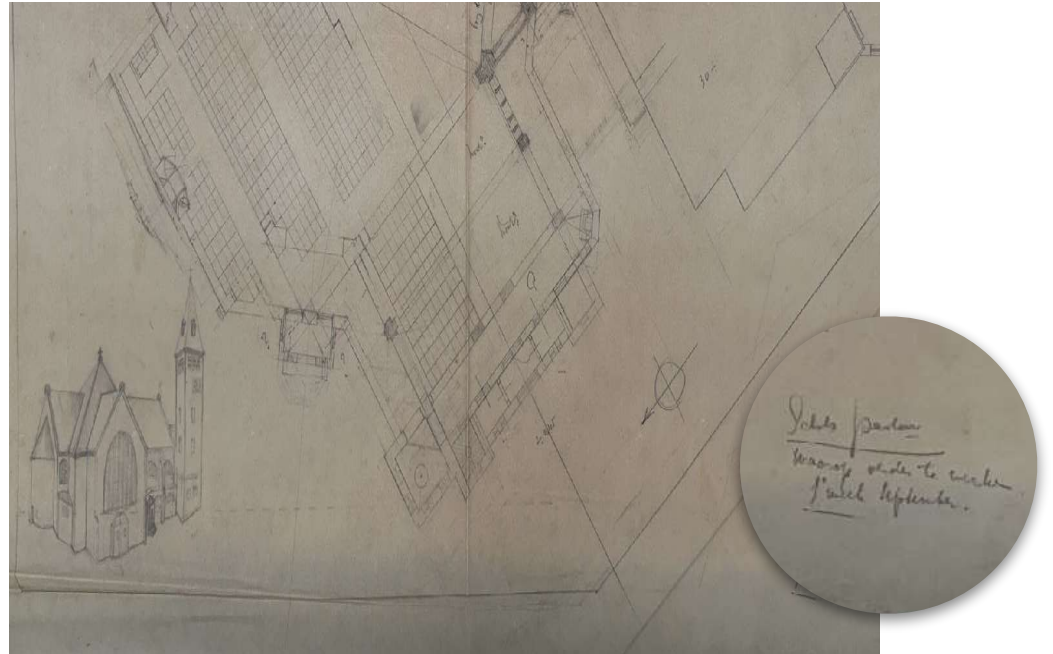
⁹ Ibid.



ook zijn dat de doorgangen wel waren ontworpen, maar niet als zodanig gerealiseerd.

Op de zolderverdieping is in de vloer een raamwerk met kathedraal- en draadglas aanwezig. Daklichten in het oostelijke dakvlak zorgen voor extra lichtinval en het raamwerk in de vloer zorgt weer voor extra licht op de overloop van de verdieping. Op basis van de bouwtekening van de pastorie kan worden vastgesteld dat dit raamwerk oorspronkelijk voorzien was van glas-in-lood, terwijl nu blank glas aanwezig is.

Tussen kerk en pastorie bevindt zich een éénlaagse gang die zorgt voor een verbinding tussen pastorie en de sacristie. De gang biedt toegang tot de vergaderkamer in de zuidwestelijke hoek van de kerk, geeft halverwege toegang tot de kerk en loopt langs de zuidgevel van de kerk richting de sacristie die zich aan de zuidoostelijke hoek van de kerk bevindt. De gang bevindt zich nog in authentieke staat maar is sober en kent geen bijzonderheden. In de gang zijn ondiepe kasten aanwezig. De vloerafwerking is voorzien van een naderhand aangebracht rood en grijs tapijt.



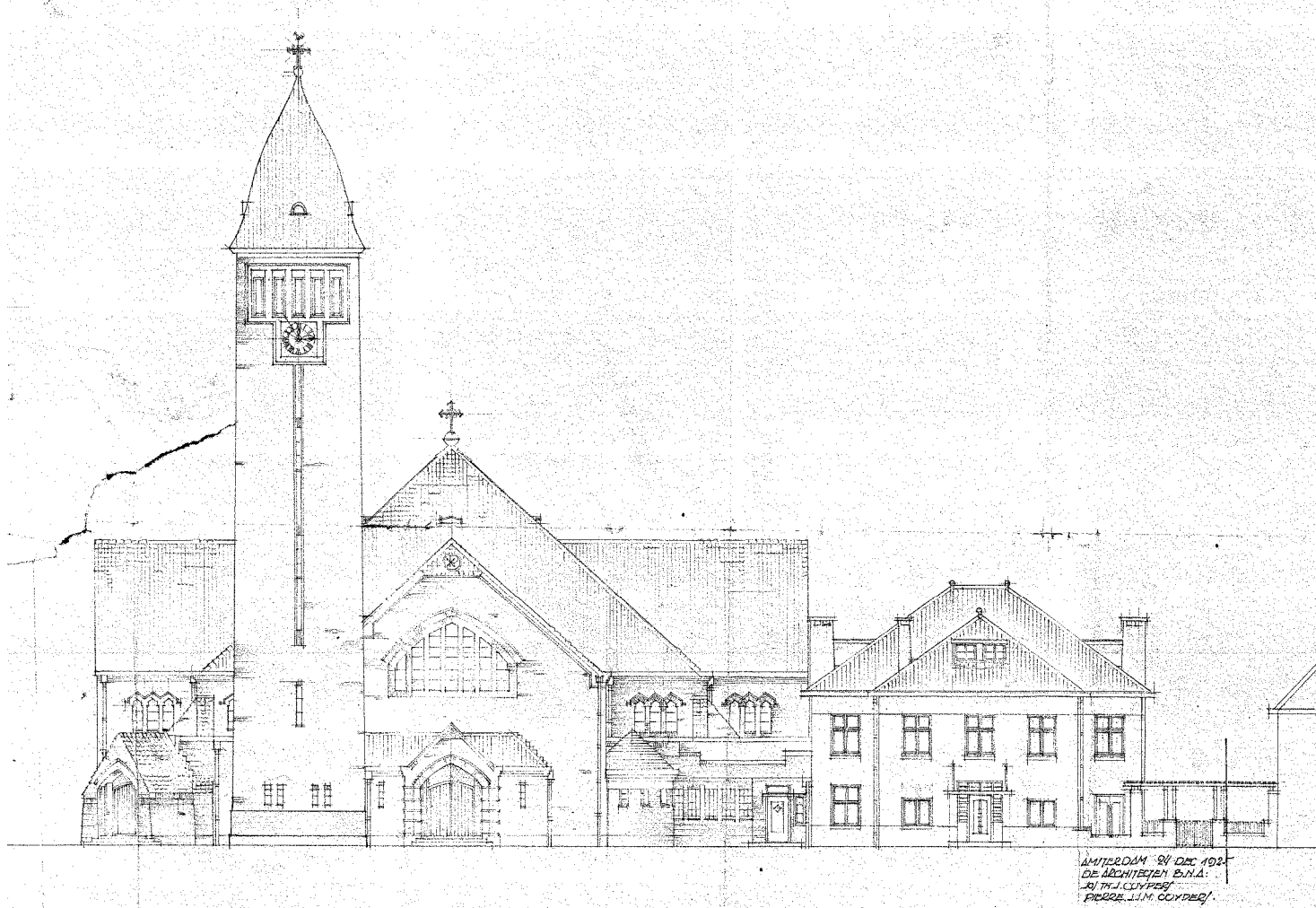
Augustus 1925, schets van de kerk met een aantekening rechtsonder ' Schets pastoor, waarop verder te werken, 1e week september'. In archief zitten meerdere ontwerpstudies die uiteindelijk hebben geleid tot het gerealiseerde ontwerp. Deze studies worden verder besproken in het transformatiekader. Afbeelding: het Nieuwe Instituut, inv.nr. CUBAt754.

2

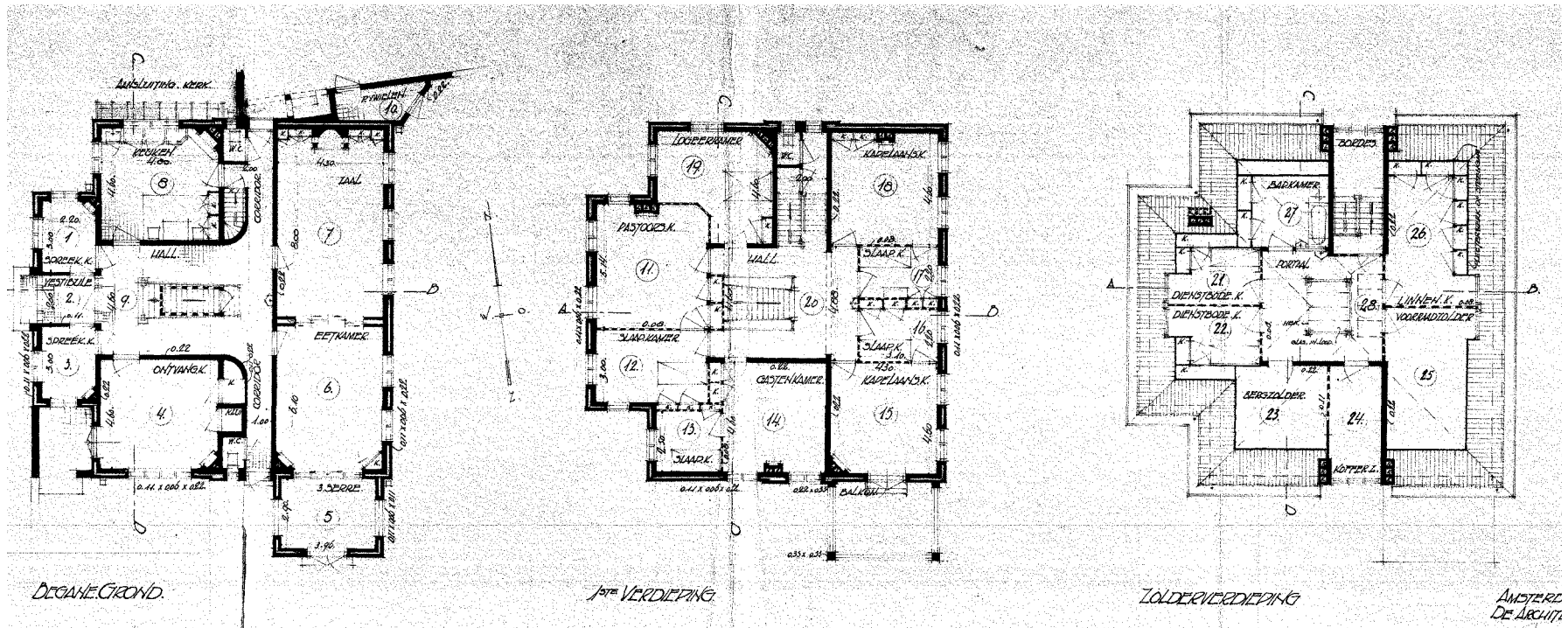
R.K. KERK VAN OL. VROUWE HEEMELVAART MET PASTORIE TE HEEMSTEDÉ
WESTGEVEL SCHAAL 1 : 100

BENTEK 398
BLAD 5

1926, geveltekening van de west-
gevels van kerk en pastorie. Af-
beelding: gemeente Heemstede,
bouwdossier.



2



1926, (uitsnede van de) plattegronden van de pastorie. De keuken is voorzien van een kelder (valt buiten de uitsnede, volledige tekening is als bijlage opgenomen).
 Afbeelding: gemeente Heemstede, bouwdoossier.



Ingezoomd op de torenspits, links bestaand en rechts in 2001 voordat de dakbedekking werd vervangen. Het huidige koperen dak is nu nog bruin van kleur, maar zal met de tijd verkleuren naar groen. Afbeelding rechts: bouwdoossier gemeente Heemstede.



Linksboven: ter plaatse van het middenschip is in de vloer door het linoleum goed te zien waar banken hebben gestaan. In de huidige situatie is in de centrale as ter plaatse van het middenschip het doopvont geplaatst. Oorspronkelijk zal dit bij de doopkapel hebben gestaan.

Linksonder: in de zuidwesthoek van de omgang is een gebedsruimte ingericht, aan de linkerzijde afgesloten door het hekwerk dat voorheen bij de doopkapel in de noordelijke hoek onder de toren stond.



2.3 Joseph Cuypers en Pierre Cuypers jr.

Joseph Cuypers bracht zijn vroege jeugd door in Roermond, maar verhuisde in 1865 op vierjarige leeftijd met zijn vader, de gerenommeerde architect Pierre Cuypers (sr.), en zijn moeder naar Amsterdam. Na de lagere school ging hij naar het internaat Rolduc in Kerkrade. Vervolgens volgde hij zijn opleiding aan de Polytechnische School in Delft, waar hij in 1883 afstudeerde als bouwkundig en civiel ingenieur. In 1885 trad hij in dienst bij het architectenbureau van zijn vader.¹⁰

Joseph ontwierp in 1890 zijn eerste kerk, de H. Urbanus in Nes aan de Amstel, de eerste van ongeveer 150 kerken. In 1899 vormden Pierre Cuypers sr., Joseph en Jan Stuyt een compagnonschap. Al vóór die tijd kreeg Joseph de opdracht om zijn belangrijkste werk, de Nieuwe Bavo in Haarlem, te realiseren. Tijdens de vruchtbare periode die volgde, werden vele kerken, scholen en instituten gebouwd. Jan Stuyt verliet later de samenwerking en begon als zelfstandig architect, maar de goede verstandhouding tussen Stuyt en Joseph bleef bestaan tot Stuyts overlijden in 1934.

In 1915 verhuisde Joseph van Amsterdam terug naar Roermond. Vanaf 1920 trad zijn zoon Pierre (geboren in 1891) toe als compagnon. Pierre jr. nam het kantoor in Amsterdam onder zijn hoede, terwijl Joseph het kantoor in Roermond leidde. Na het overlijden van Pierre Cuypers sr. in 1921 gingen Joseph en Pierre jr. samen door met hun werk en bouwden ze vanaf dat moment minstens 35 kerken verspreid over Nederland.

Een van de belangrijkste werken van Joseph Cuypers is de kathedrale basiliek Sint-Bavo in Haarlem (1895-1930). Deze kathedraal moet niet verward worden met de Grote of Sint-Bavokerk in Haarlem die uit de 14-16de eeuw dateert. De basiliek kreeg een forse koorpartij met halfronde apsis, dwerggalerij en straal-



Zicht op de koorpartij met apsis en straalkapellen van de kathedrale basiliek Sint-Bavo naar ontwerp van Joseph Cuypers uit 1895. Het koor werd in deze eerste fase in neoromaanse stijl ontworpen, het schip en transept kregen in de tweede fase een neogotische vormgeving. De achterzijde van de kerk grenst aan de trekvaart van Leiden naar Haarlem. Afbeelding: Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

¹⁰ Leeuwen, A.J.C. van (2007), pp. 52-54.



kapellen in neo-romaanse stijl, terwijl de kerk in een tweede fase met neo-gotische elementen werd ontworpen. Het resultaat was een kruiskoepelkerk waarbij de vieringtoren werd uitgevoerd met een koepel, terwijl er ook sprake was van een schip met transepten.

In een derde fase werd het voorportaal met dubbele torenpartij gerealiseerd. In deze fase was Pierre Cuypers jr. inmiddels tot het bureau van zijn vader toegetreten en heeft mogelijk meegewerkt aan de expressionistisch vormgegeven torens. Het portaal met neogotische en neoromaanse vormen is waarschijnlijk door Joseph Cuypers zelf ontworpen.

Joseph overleed in 1949 in Meerssen, waarna Pierre jr. het bureau voortzette onder de naam 'ir. Joseph en Pierre Cuypers, architecten BNA'. Pierre jr. ontwierp daarnaast ook kerken zonder medewerking van zijn vader, waaronder de H. Agatha in Zandvoort, de H. Franciscus in Wolvega en de uitbreiding van de H. Stefanus in Stevensweert. Hij bleef tot op hoge leeftijd actief in het vak en overleed in 1982 in Amsterdam.



Boven: zicht op de Sint Laurentiuskerk (1920-1921) in Dongen met op de voorgrond een processie van de kerk naar de verderop gelegen Sint Jozefkapel gaat. Afbeelding: <https://parochiedongen.nl/informatie/>.

Onder: in tegenstelling tot de OLV Hemelvaart in Heemstede is deze kerk in Bergen op Zoom wel voorzien van een hoge koepel met tamboer. Deze OLV van Lourdes is door Joseph en Pierre Cuypers in 1926 ontworpen, tegelijkertijd ongeveer met de kerk in Heemstede. Afbeelding: <https://kerkpagina.nl/kerk/onze-lieve-vrouw-van-lourdes-het-fort/>





Westelijke gevel met decentraal geplaatste kerktoren en risalerend entreeportaal.



Luchtfoto van kerk en pastorie. Vanuit de lucht is de combinatie van kruiskerk met centraalbouw goed herkenbaar.



Aan de rechterzijde van de voorgevel bevindt zich een halfronde kapel waarachter de eenlaagse verbinding met de pastorie.



3. Bestaande situatie

3.1 Situatie, massa en structuur

Kerk en pastorie zijn gesitueerd op een rechthoekig perceel dat noordoost/zuidwest georiënteerd is en dat aan de hoek van het Valkenburgerplein is afgeschuind. Van oudsher had het perceel nog een strook grond ter ontsluiting richting de Nicolaas Beetslaan, maar dat is nu bij de percelen met particulieren woningen aan de Heemstedse Dreef getrokken.

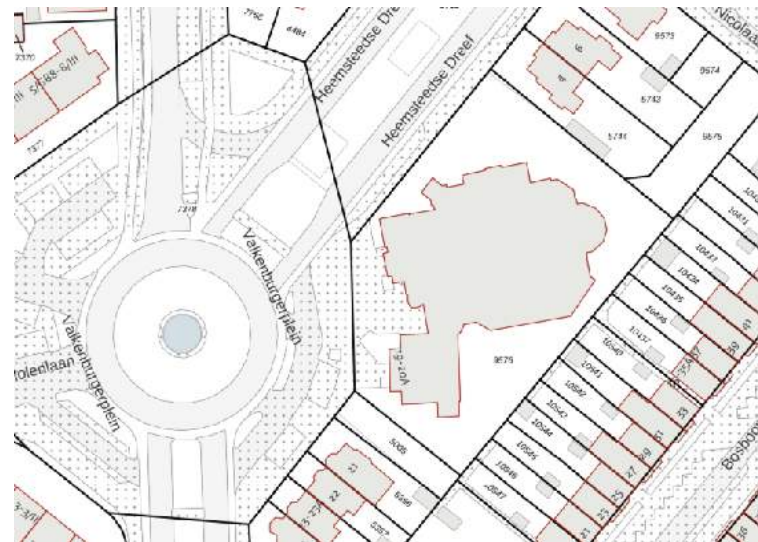
Kerk

De kerk bestaat in hoofdopzet uit een kruiskerk die met de lange zijde, waaraan ook het altaarkoor grenst, op het oostnoordoosten is gericht.¹¹ Het kruis met lange en korte zijde is gedekt onder een doorlopend zadeldak. Ter plaatse van de viering is een vierkant geprojecteerd onder tentdak, waarbij het grondplan van het vierkant door de oksels van het kruis steekt. De entree bevindt zich in een risalerend portaal onder zadeldak in de westelijke gevel. Aan beide zijden van het portaal grenst een kleine uitbouw onder lessenaarsdak. De daken zijn gedekt met grijze pannen. Links van deze entreegevel staat de smalle kerktoeren onder koperen klokdak.

Grenzend aan de voorgevel bevindt zich rechts een éénlaagse verbinding die zorgt voor de aansluiting met de pastorie. Langs de zuidelijke langsgevel van de kerk is een éénlaagse omloop met gang geplaatst om buiten de kerkruimte om de sacristie te bereiken. Vanuit de sacristie is het hoofdaltaar ontsloten. Boven de entree bevindt zich een balkon met orgel en ruimte voor het zangkoor. Dit balkon is via een trappenhuis in de toren te bereiken.

¹¹ Het is opvallend dat de noordpijl op de originele bouwtekening haaks staat op de langsrichting van de kerk, terwijl op de huidige kadastrale situatie juist de pastorie op het oosten georiënteerd lijkt en de kerk hier iets vanaf wijkt.

Luchtfoto van een deel van de wijk Oude Dorp binnen de gemeente Heemstede. De situatie met rotonde is goed zichtbaar. Aan de oostzijde van het Valkenburgerplein is het noordoost/zuidwest georiënteerde rechthoekige perceel waarop kerk en pastorie zijn gesitueerd. Afbeeldingen: perceelloep.nl





Linksboven met de klok mee: linker zijgevel (noordgevel) met zicht op het noordelijke transept; de overhoeks geplaatste zij-entree biedt toegang tot de centrale kerkruimte; rechter zijgevel met zicht op het zuidelijk transept, waarvoor een éénlaagse gang loopt die pastorie met sacristie verbindt; de torenspits met uurwerk, klokkenstoel en klokdak. Het dak is recent vervangen door de huidige koperen dakbedekking.





(3.1 Situatie, massa en structuur)

Pastorie

De pastorie is uitgevoerd als vrijstaande villa van twee bouwlagen met zolder onder omlopend schilddak. De voorgevel telt vijf vensterassen met een naar voren geschoven entreepartij van drie vensterassen breed over beide bouwlagen onder eigenstandig schilddak. De pastorie is aan de linker zijgevel (noord-zijde) via een éénlaagse aanbouw met de kerk verbonden.

De pastorie heeft een centraal geplaatste trap die de verdieping ontsluit en is voorzien van openslaande deuren in de achtergevel die de tuin ontsluiten. Vanaf de verdieping is een zolderverdieping te bereiken via een decentraal trappenhuis met tussenbordes grenzend aan de linker zijgevel.

3.2 Exterieur

Kerk

De op het westen georiënteerde voorgevel wordt gedomineerd door de hoge, licht taps toelopende toren die sterk visueel contrasteert met de lagere aanbouw aan de zijkanen. Rechts van de toren bevindt zich de hoofdingang, geaccentueerd door een portaal met een zadeldak. Boven de ingang is een groot spitsboogvenster zichtbaar dat opgedeeld is in zeven stroken met glas-inlood. De top van de gevel is voorzien van een decoratief gemetseld anagram met de letters M A.

De gevels zijn uitgevoerd in rode baksteen in staand verband, typerend voor de traditionalistische stijl van de kerk. De toren heeft een ingetogen uitstraling met smalle verticale vensteropeningen in het midden, en ene open klokkentoren met brede spitsbogen. Het dak van de toren is bekroond met een koperen spits in klokkestoelvorm, voorzien van een windvaan. De gevel is nagenoeg onversierd, met uitzondering van functionele decoratie zoals een klok op de toren en metselwerkdetails rond de spitsbogen en portalen.

De rechter zijgevel en achtergevel grenzen aan niet openbaar groen en zijn functioneel en sober ingericht. De rechter zijgevel verschilt met de linker zijgevel hoofdzakelijk door de éénlaagse gang die tegen deze gevel is aangezet en die de pastorie met de sacristie verbindt. De topgevels van het zuidelijke en noordelijke transept zijn overeenkomstig uitgevoerd met een hoogopgaand spitsboogvenster, net als bij de voorgevel opgedeeld in zeven stroken glas-inlood. In de top van deze zijgevels is een decoratief kruis gemetseld.

Pastorie

De pastorie rechts van de kerk heeft een symmetrische gevelindeling met een duidelijke woonfunctie. Grote, rechthoekige vensters met houten (kruis)kozijnen en draairamen zijn gelijkmatig verdeeld over de gevel. De entreedeur centraal in de voorgevel heeft zijlichten en is voorzien van een vlakke luifel waar-



boven bovenlichten. In het sobere metselwerk in staand verband zijn doorlopende strekkenlagen aangebracht boven de vensters op begane grond en verdieping.

De vormgeving van de pastorie is eenvoudiger vormgegeven dan de kerk, maar sluit wel hierop aan door gebruik van dezelfde bakstenen en dakbedekking. De toepassing van het omlappende schilddak versterkt het residentiële karakter van het huis. De traditionalistische stijl van de pastorie komt door de vormgeving en bijvoorbeeld ook de toepassing van houten kruiskoziijnen tot uiting.

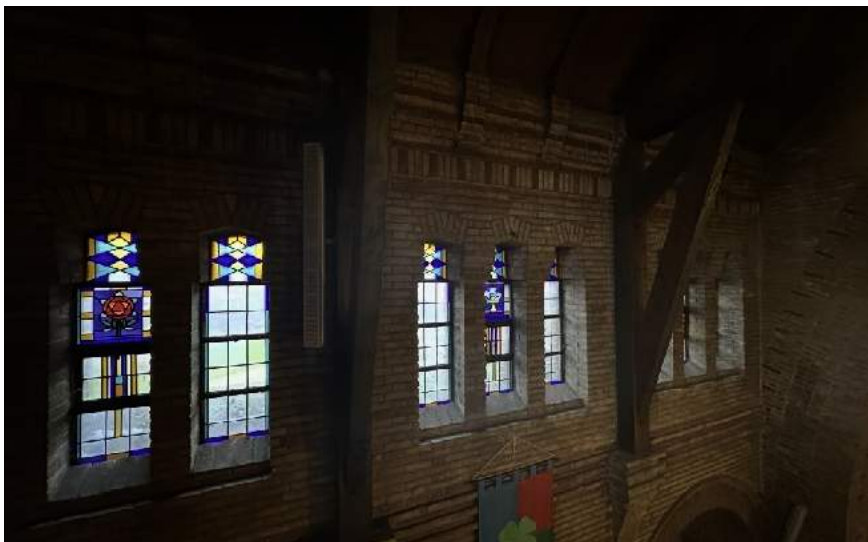


Noordelijke zijde van het koor. Het metselwerk geeft een gemêleerde indruk vanwege de toepassing van gesinterde (donkerkleurige) bakstenen. De kroonlijst van de gevel bestaat uit uitkragend gemetselde koppenlagen waartussen getrapt metselwerk.



Linksboven met de klok mee: voorgevel met middenrisaliet waarin de entree tot de pastorie; achtergevel met links een serre als aanbouw; doorkijk vanuit de tuin richting de toren, met rechts de gang die pastorie met de sacristie verbindt; detail van een kruiskozijn in de achtergevel.





Linksboven met de klok mee: entreezijde met balkon voor orgel en zangkoor; zicht vanaf het balkon richting de centrale kerkzaal. Dit deel van de overkapping is voorzien van houten vakwerkspanen en knikspanen met plaatwerk; glas-in-lood in de voorgevel; smalle kerkvensters met glas-in-lood in de linker zijgevel (noordgevel) ter plaatse van de westelijke kruisarm.



3.3 Interieur

Kerk

Vanuit de centrale entree is het middenschip van de westelijke kruisarm te bereiken vanwaar zicht op de centrale, achthoekige ruimte en het hoofdaltaar in het oostelijk transept. In de achterwand van het koor is een triconchale apsis aangebracht. Aan weerszijden van het hoofdaltaar zijn zijaltaren aangebracht ter plaatse waar de vierkante plattegrond van de centraalbouw over de kruisarmen heen valt. Die centrale ruimte is voorzien van een ribloos hangend netgewelf in stucwerk en zorgt voor een bijzondere ruimtewerking, ook al heeft deze centraalbouw geen koepel.

In de twee transepten zijn biechtstoelen aanwezig die in een uitbouw in de gevel zijn geplaatst. De interieurs van deze biechtstoelen zijn in 1952 gewijzigd. In de noordelijke gevel is deze uitbouw buiten zichtbaar, in de zuidgevel wordt de uitbouw van de biechtstoel aan het zicht onttrokken door de gang die voor deze gevel langsloopt. De wanden van de kerkruimte zijn rondom voorzien van een gemetselde plint waarboven een gemetselde lambrisering van horizontale banden in (enkele) rode baksteen waartussen afwisselend baksten of staande bakstenen op hun plat zijn ingemetseld. Op diverse wandvlakken zijn reliëfs ingemetseld met voorstellingen van het verhaal van Christus. Ter plaatse van die reliëfs verhoogt de bovenste rand van de lambrisering rondom de afbeelding.

De kerkramen in de gevels bestaan naast de grote spitsboogvensters met zeven stroken glas-in-lood ook uit kleinere spitsboogvensters ter plaatse van het altaar en smalle kerkramen in de omgang rondom het schip. Het merendeel van het glas-in-lood bestaat uit blank glas met gekleurd glas een boven- en onderzijde. Bij de raampartijen aan weerszijden van het hoofdaltaar en in de transepten zijn ook figuren en grotere decoraties in glas-in-lood uitgevoerd.



Boven: doopkapel in de noordwestelijke hoek onder de kerktoeren.
Onder: noordelijke binnengevel van de omgang met zicht op ingemetseld reliëf.



Linksboven met de klok mee: zicht vanuit de noordelijke omgang richting noordelijk transept; zicht op de overhoekse zijentree in de noordelijke gevel met op de voorgrond een paraboolvormige gemetselde boog; zicht vanaf de overhoekse zijentree richting kerkzaal en hoofdaltaar.



Kerkzaal in zuidoostelijke richting gezien met zicht op het hoofdaltaar en rechts daarvan het zijaltaar en zuidelijk transept. Het gestuukte hanggewelf overkluist de gehele kerkzaal, waarmee het een imposante blikvanger vormt.



Linksboven met de klok mee: zuidelijk transept met biechtstoelen en kerkvenster; zijaltaar met Maria, waarboven een schildering met de geboorte van Christus; inwijdingssteen met inscriptie "P.L.P Rev,Plur.Dom. L.A.A.M. Westerwoudt Decanus, A.D. MCMXXVI d. 21 Julii"; preekgestoelte op gemetselde kolommen en voorzien van plaquettes met voorstellingen.



Linksboven met de klok mee: hoofdaltaar in zwart, geel en wit marmer en met koperbeslag van kunstenaar W.J.I Thijssen; zicht op kerkzaal richting westelijke entreegevel waarboven het balkon met orgel en zangkoor; detail van een kerkbank; celebratiealtaar met gebogen poten naar ontwerp van edelsmid J. Van Vlijmen uit 1976.



De vloer in de kerkzaal bestaat uit decoratief tegelwerk met rondlopende rode en grijze plinttegels. Centraal in de diverse vloervelden ter plaatse van gewelfde ruimtes zijn decoratieve motieven ingelegd in rode en grijze tegels. Het tegelwerk is beige/wit van kleur. Het tegelwerk van het hoofdaltaar kent een rijkere uitstraling met meer kleur en ingewikkelder decoratieve motieven. De treden van de kerkvloer naar het celebratiealtaar en hoofdaltaar, en naar de zijaltaren zijn uitgevoerd in travertijn met een groene plinttegel.

De nog aanwezige kerkbanken dateren uit de bouwtijd en staan op een houten ondervloer. Een deel van de kerkbanken is verwijderd en hier is de houten ondervloer vervangen door een donkerbruin linoleum. Ter plaatse van deze weggehaalde banken is in de centrale as van de kerk het doopvont geplaatst. Deze zal in de doopkapel in de noordwestelijke hoek van de kerk hebben gestaan.

Pastorie

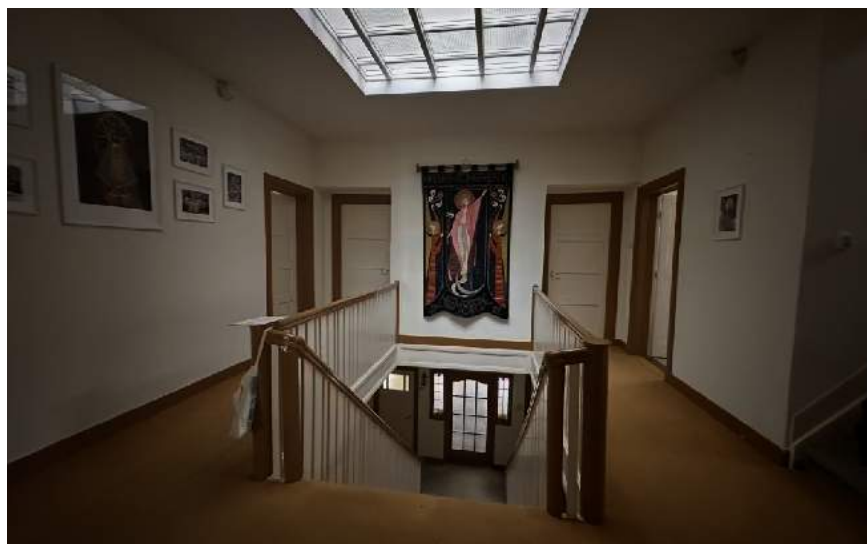
De pastorie is opgezet als symmetrisch ingedeeld woonhuis met centrale hal en trappartij naar de verdieping. Aan weerszijden van de entree en vestibule waren vroeger twee kleine spreekkamers gesitueerd die direct vanuit de vestibule te bereiken waren. In de huidige situatie is dat niet het geval. Links van de entree bevindt zich de keuken, rechts een ruime kantoorruimte. Aan de achtergevel grenzen een eetkamer met serre en een grote zaal. In deze zaal is een kastenwand met schouwpartij tegen de noordelijke gevel geplaatst.

Op de verdieping bevinden zich slaapvertrekken en een badkamer. Op de zolderverdieping zijn bergingen en eveneens een badkamer met slaapvertrekken aanwezig. De pastorie is voorzien van een deels gemoderniseerd interieur met vloerbedekkingen die niet uit de bouwtijd dateren.



Boven: centrale hal met zicht op de vestibule, op de voorgrond de trapleuning van de centrale trap naar de verdieping.

Onder: tussenlid dat pastorie en kerk met elkaar verbindt, met links de eigenstandige deuring; vestibule van de pastorie, waarbij de zijwanden nu dicht zijn uitgevoerd, terwijl op tekening vanuit de vestibule de twee kleine spreekkamers te bereiken waren.



Boven: Keuken en centrale trapopgang naar de verdieping.

Onder: kleine schouwpartij in één van de voormalige spreekkamers op de begane grond aan de voorzijde; overloop op de verdieping met een raamwerk boven de trap.



Boven: zicht vanuit de eetkamer richting de serre; eetkamer met doorkijk naar de grote zaal.



Onder: twee kleine schouwpartijen in twee slaapvertrekken op de verdieping; houten betimmeringen en haardpartij in de grote zaal op de begane grond.





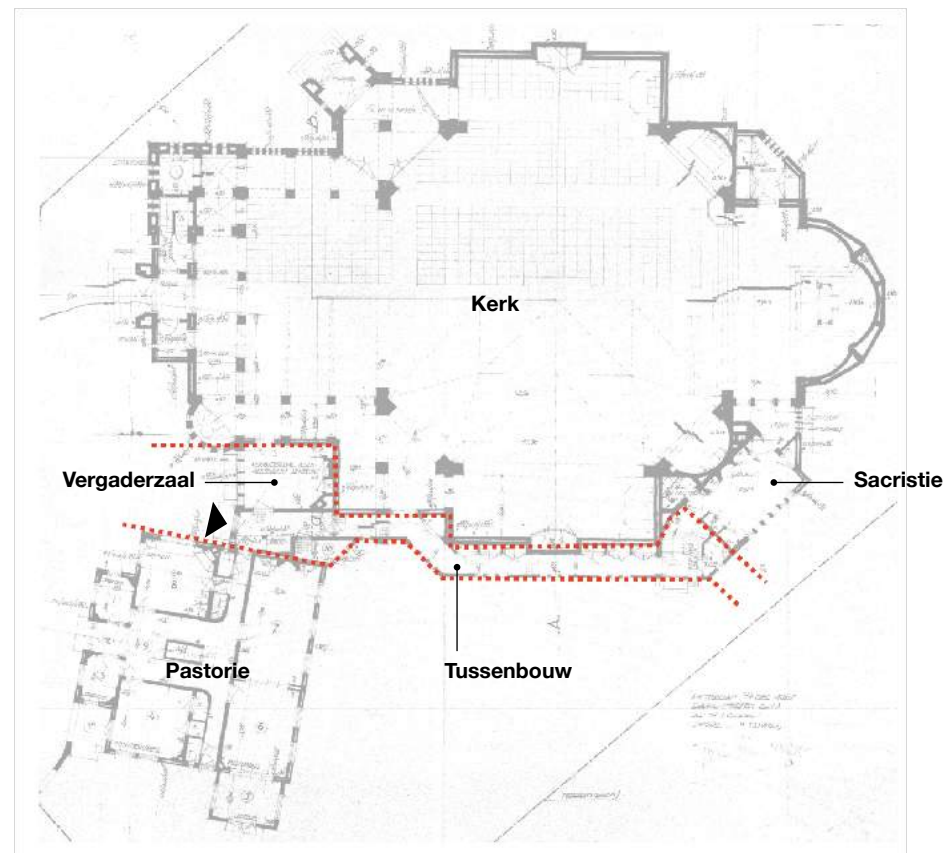
Tussenbouw

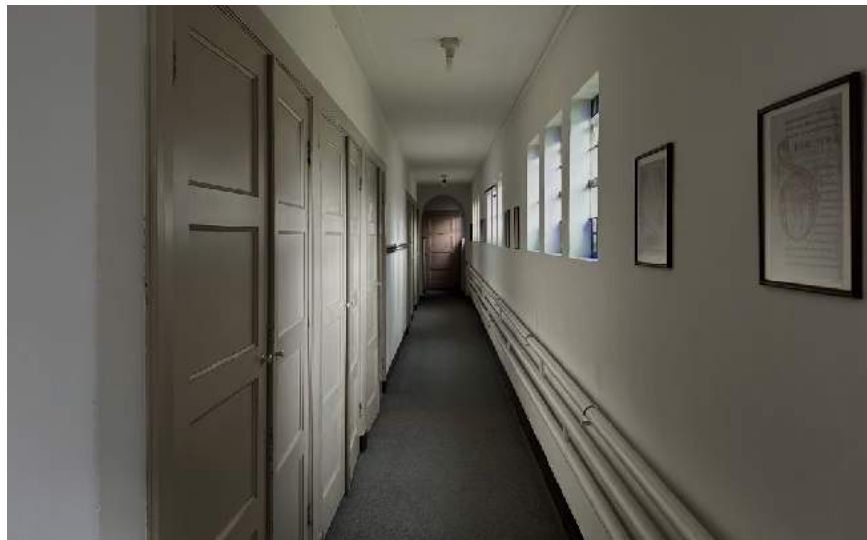
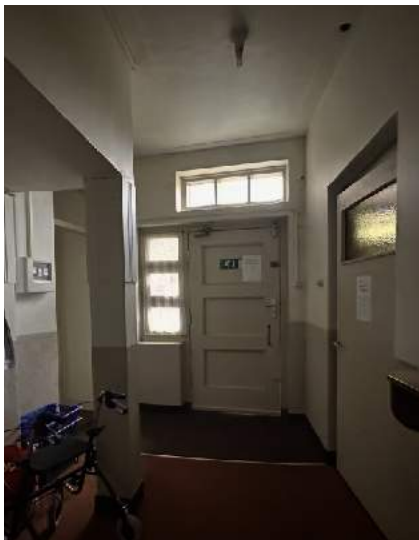
Tussen pastorie en kerk bevindt zich een éénlaags bouwvolume dat pastorie en kerk verbindt. Vanuit de pastorie is deze tussenbouw vanuit de gang tussen keuken en grote zaal te bereiken, maar de tussenbouw heeft ook een eigenstandige entree in de westelijke voorgevel.

In de zuidwestelijke hoek van de kerk is een vergaderzaal gesitueerd die ook vanuit de tussenbouw toegankelijk is. Deze zaal is iets anders uitgevoerd dan op tekening staat; de oostelijke binnenwand was oorspronkelijk voorzien van een schuin geplaatste schouw, maar die is in de huidige situatie niet aanwezig. De oostelijke binnenwand is voorzien van drie kastdeuren en een aansluiting voor een kachel. De wanden zijn afgewerkt met een later toegevoegde lambriering in zachtboard.

Voordat de gang een knik maakt rondom het zuidelijk transept van de kerkzaal is een dubbele deur die toegang geeft tot de kerkzaal. Aan het einde van de gang is via een gebogen trapopgang de sacristie te bereiken. Naast deze trapopgang is een keldertrap die naar de stookkelder leidt.

Vanuit de bouwtijd is de tussenbouw voorzien zijn van tegels, maar in de huidige situatie is de gang afgewerkt met een sober tapijt, deels rood (tot aan de knik) en deels grijs (rest van de gang). Grenzend aan de zuidelijke gevel van de kerk is de gang wand voorzien van een serie ondiepe bergkasten. Tegenover deze wand is de gangwand voorzien van kleine vensterpartijen met glas-in-lood.





Boven: entree tot de tussenbouw; gang richting sacristie; detail glas-in-lood.

Onder: vergaderkamer, voorzien van zachtboard als lambrisering; gebogen trapopgang naar sacristie; deurtoegang tot de sacristie.



4. Waardestelling

4.1 Inleiding

De waardestelling in dit hoofdstuk kan op twee beschouwingsniveau's worden gegeven. Een contextuele waardestelling wordt opgebouwd op basis van een zevental deelwaardestellingen:

1. Historische waarden;
2. Ruimtelijke waarden;
3. Architectuurhistorische waarden;
4. Bouwhistorische waarden;
5. Kunsthistorische waarden;
6. Gebruikswaarden;
7. Herinneringswaarden.

De contextuele waarden omschrijven de positie van het object ten opzichte van de ruimere cultuurhistorische context. Er kan worden toegevoegd hoe het object zich verhoudt tot andere, vergelijkbare objecten in de regio of landelijk. Bij de contextuele waardestelling worden bovenstaande waarden getoetst aan de gangbare criteria gaafheid en zeldzaamheid.

Een tweede niveau van waardestellen is de intrinsieke waardestelling. Dit type waardestelling is bedoeld als graduele waardestelling waarin de gelaagdheid van de waarden binnen het onderzochte object wordt weergegeven. De intrinsieke waardestelling geeft het relatieve belang van onderdelen en aspecten van een bouwwerk of structuur aan door deze te benoemen als hoge, positieve of indifferente monumentwaarden. Deze waarden worden dan vooral binnen de context van het ob-

ject van onderzoek vergeleken, en gaan in op de volgende onderwerpen:

- context (de stedenbouwkundige of landschappelijke situering);
- exterieur (bouwmassa, kapvormen en gevels);
- constructies;
- interieur (indeling, bouwkundige elementen als trappen, schouwen en deuren, interieurafwerking).

Bij de kwalificatie van intrinsieke monumentwaarden wordt een keuze gemaakt tussen hoog, positief en indifferent. Deze kwalificatie wordt toegekend op basis van criteria gaafheid en zeldzaamheid, maar de mate waarin een samenstellend onderdeel bijdraagt aan de herkenbaarheid van het totaal speelt ook een rol. Hoe groter deze bijdrage, des te hoger de waarde.

Een hoge of positieve waarde impliceert niet automatisch dat er geen wijzigingen mogelijk zijn. Een hoge of positieve waarde heeft vooral een signaalfunctie voor een initiatiefnemer om een weloverwogen afweging te maken de hoger gewaardeerde onderdelen zo nodig te wijzigen op basis van een te realiseren programma.

In de volgende twee paragrafen wordt op de verschillende onderdelen van de betreffende waardestelling ingegaan. In het separaat opgestelde transformatiekader wordt nader ingegaan op de manier waarop met de in kaart gebrachte waarden kan worden omgegaan.



4.2 Contextuele waardestelling

De OLV Hemelvaart met pastorie aan het Valkenburgerplein 20 bevindt zich in een monumentenaanwijzingsprocedure. Op basis van voorliggend bouwhistorisch onderzoek zijn waarden gevonden die als volgt kunnen worden verdeeld:

	HOGЕ WAARDE	POSITIEVE WAARDE	INDIFFERENTE WAARDE
1. Historische waarden	Kerk en pastorie van OLV Hemelvaart kunnen als uitdrukking worden gezien van de culturele en geestelijke ontwikkelingen van Haarlem in het algemeen en Heemstede in het bijzonder. De ontwikkeling van Heemstede als forensendorp aan het begin van de 20ste eeuw kan hier niet los van worden gezien. De kerk met pastorie zijn een uiting van deze ontwikkelingen.		
2. Ruimtelijke waarden	De OLV Hemelvaart neemt door zijn stedenbouwkundige aanpassing aan het groene Heemstede een bijzondere plek in binnen de ruimtelijke opzet van deze wijk. De prominente ligging aan het Valkenburgerplein betekent een belangrijke visuele bijdrage aan de gebouwde omgeving van Heemstede. Maar ook de schuine plaatsing van de zij-entree aan de Heemsteedse Dreef draagt bij aan de stedenbouwkundige inpassing van de kerk in de wijk.		



	HOGE WAARDE	POSITIEVE WAARDE	INDIFFERENTE WAARDE
3. Architectuurhistorische waarden	De OLV Hemelvaart is door Joseph Cuypers en zijn zoon Pierre Cuypers in een expressionistische vormtaal ontworpen, waarbij de combinatie van een kruiskerk met een centraalbouw zorgt voor een unieke positie binnen het oeuvre van de architecten. De OLV Hemelvaart is de eerste van drie kerken van Cuypers met een bijzonder hanggewelf. Bij de kerk in Heemstede kreeg de lengte-as door de uitwerking van de westelijke arm tot een driebeinig schip een bijzondere nadruk, zodat sprake is van bepaalde spanning tussen axiale en centrale aspecten.		
4. Bouwhistorische waarden			In bouwhistorische zin zijn geen bijzondere materialen, constructies of afwerkingen gebruikt die tot een bijzondere of hoge waarde leiden. De gekozen materialen zijn gangbaar voor de tijd en kunnen in zekere zin gerelateerd worden aan de beperkte financiële middelen die beschikbaar waren voor deze kerk. Door de relatief beperkte ouderdom is er nog geen sprake van een rijke bouwhistorische gelaagdheid. <i>Bij de interne waardestelling wordt verder ingegaan over specifieke waarde van constructies en toegepaste materialen voor het object.</i>



	HOGE WAARDE	POSITIEVE WAARDE	INDIFFERENTE WAARDE
5. Kunsthistorische waarden	Architecten Joseph en Pierre Cuypers hebben zich naast het ontwerp voor de gebouwen ook beziggehouden met het nagelvaste interieur, waaronder het priesterkoor, het doopvont en het hek van de doopkapel. Daarnaast hebben verschillende kunstenaars meegewerkt aan de inventaris van de kerk, zoals de beeldhouwer W.J.I. Thijssen voor het altaar en F.J.M. Balendong voor een aantal kerkramen. Bijzonder zijn voorts de schilderijen van Han Bijvoet, de belangrijkste kunstenaar van het interieur van de Nieuwe Bavo in Haarlem. Bijvoet ontwierp de schildering Maria Hemelvaart boven het hoofdaltaar, een geschenk van de parochianen in 1945. In 1947 vulde hij nog twee schilderijen aan boven het Jozef-altaar en Maria-altaar.	Het celebratiealtaar uit 1976 is van positieve waarde vanwege de relatie dat het altaar heeft met gewijzigde opvattingen over de liturgie. Het altaar kan daarmee gezien worden als uiting van de religieuze geloofsbelijdenis, maar is ook een 'moderne toevoeging' aan het ensemble van Cuijpers.	
6. Gebruikswaarden of functie-specifieke waarden		In relatie tot andere objecten met dezelfde functie en/of veranderingen of bijzonderheden in het gebruik kan worden vastgesteld dat de realisatie van de OLV Hemelvaart het resultaat is van de geestelijke ontwikkelingen binnen de RK kerk. Daarmee kan voor dit criterium een positieve waarde worden toegekend.	



	HOGЕ WAARDE	POSITIEVE WAARDE	INDIFFERENTE WAARDE
7. Herinneringswaarden		Kerken nemen doorgaans een belangrijke positie in binnen een religieuze gemeenschap. Nu het aantal leden van de kerkelijke gemeente afneemt, neemt ook die positie in belangrijkheid af. Dit wil niet zeggen dat kerkgebouwen geen bijdrage leveren aan omwonenden, maar voor parochianen zal de kerk een andere plek innemen dan voor niet-parochianen.	



4.3 Intrinsieke waardestelling

Bij een intrinsieke waardestelling zijn binnen de Richtlijnen voor bouw-historisch onderzoek de volgende waarden te onderscheiden:

- hoge monumentwaarden: deze onderdelen zijn van cruciaal belang voor de structuur en/of de betekenis van het object of gebied. Voor deze onderdelen geldt dat **behoud noodzakelijk** is voor de herkenbaarheid van het object of gebied.;
- positieve monumentwaarden: deze onderdelen zijn van belang voor de structuur en/of de betekenis van het object of gebied. Voor die onderdelen geldt dat **behoud wenselijk** is;
- indifferente monumentwaarden: deze onderdelen zijn van relatief belang voor de structuur en/of de betekenis van het object of het gebied. Indifferent gewaardeerde onderdelen kunnen **gepast vervangen** worden.

Door de voorname ligging aan het Valkenburgerplein kennen kerk en pastorie een hoge stedenbouwkundige waarde. Vanwege het samenhangende karakter van het ensemble van kerk en pastorie en de hoge mate van authenticiteit is over het algemeen sprake van een hoge monumentwaarde voor de samenstellende onderdelen.

Voorals bij de kerk is sprake van een hoge monumentwaarde voor het exterieur en interieur, vanwege de samenhang ervan. Ook aan onderdelen van de inventaris en uitmonsteringen in het interieur kan een hoge monumentwaarde worden toegekend. Deze onderdelen maken integraal onderdeel uit van het bouwwerk en de uiting die de onderdelen zijn van de religieuze functie. Aan enkele onderdelen van de kerk,

zoals het celebratiealtaar (positief) en het interieur van de vergaderkamer (indifferent), wordt een lagere waarde gekoppeld.

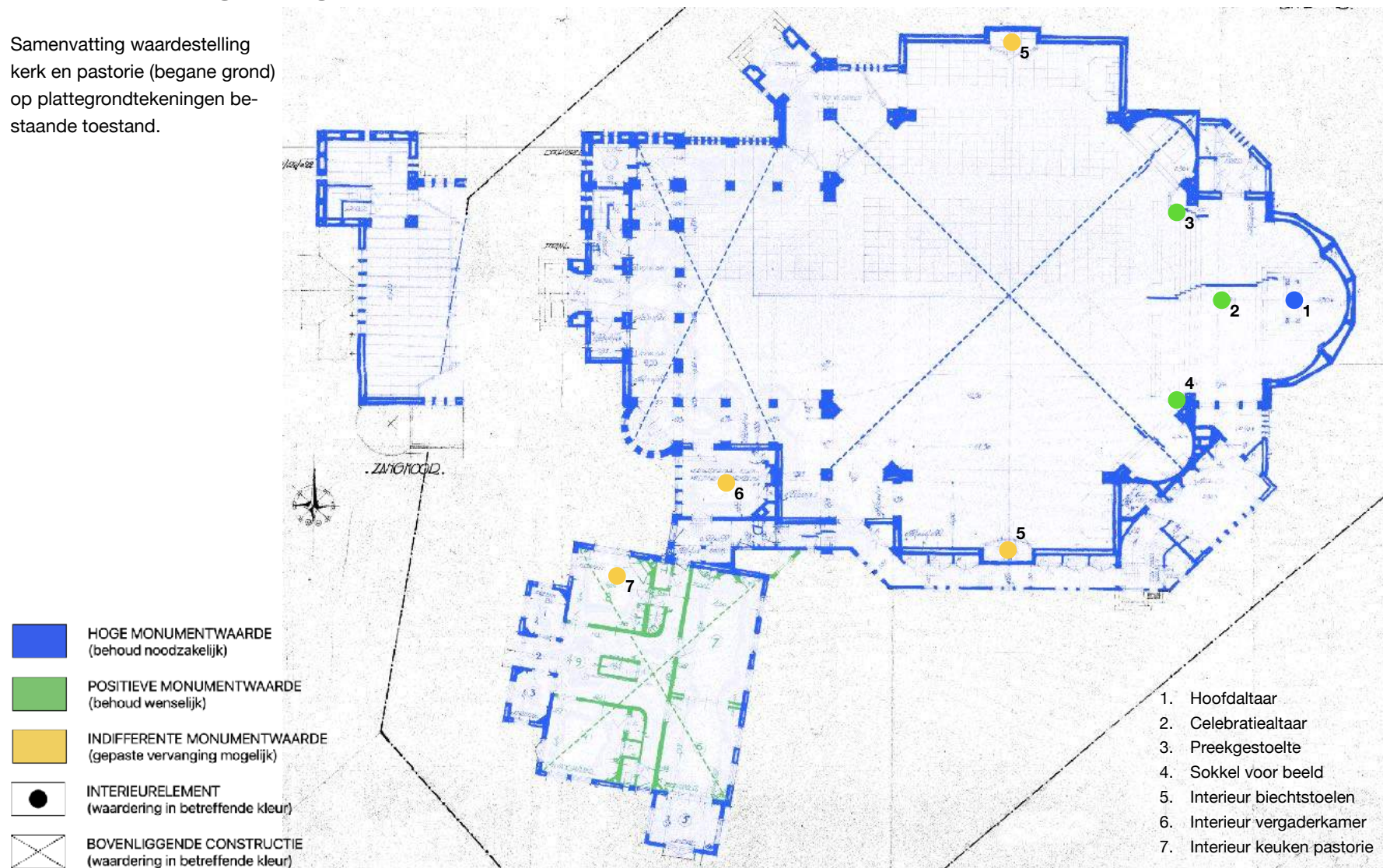
Binnen het geheel van aanwezige monumentwaarden scoort het interieur van de pastorie iets lager en kan hieraan over het algemeen een positieve monumentwaarde worden toegekend. De pastorie is opgezet als woonhuis en er is geen gebruik gemaakt van bijzondere interieurafwerkingen of materialen. De bestaande indeling op de begane grond en verdieping zijn daarmee van positieve monumentwaarde. De indeling van de zolder is secundair van aard en ondersteunt niet specifiek de functie als pastorie. Aan de indeling op zolder wordt een indifferente waarde toegekend. Latere interieurafwerkingen (zoals vloerbedekkingen) en de latere indeling van de keuken zijn ook van indifferente waarde.

Op de volgende pagina is als samenvatting van deze waardestelling een waardestellingsplattegrond opgenomen. Bij deze samenvatting is er voor gekozen om de vensterpartijen niet separaat te waarderen volgens de systematiek van de URL 2007 voor Bouwhistorisch onderzoek. Met uitzondering van enkele ramen in de pastorie waar het oorspronkelijke glas is vervangen door isolatieglas zijn de overige raampartijen voorzien van authentiek (monumentaal) glas(-in-lood).

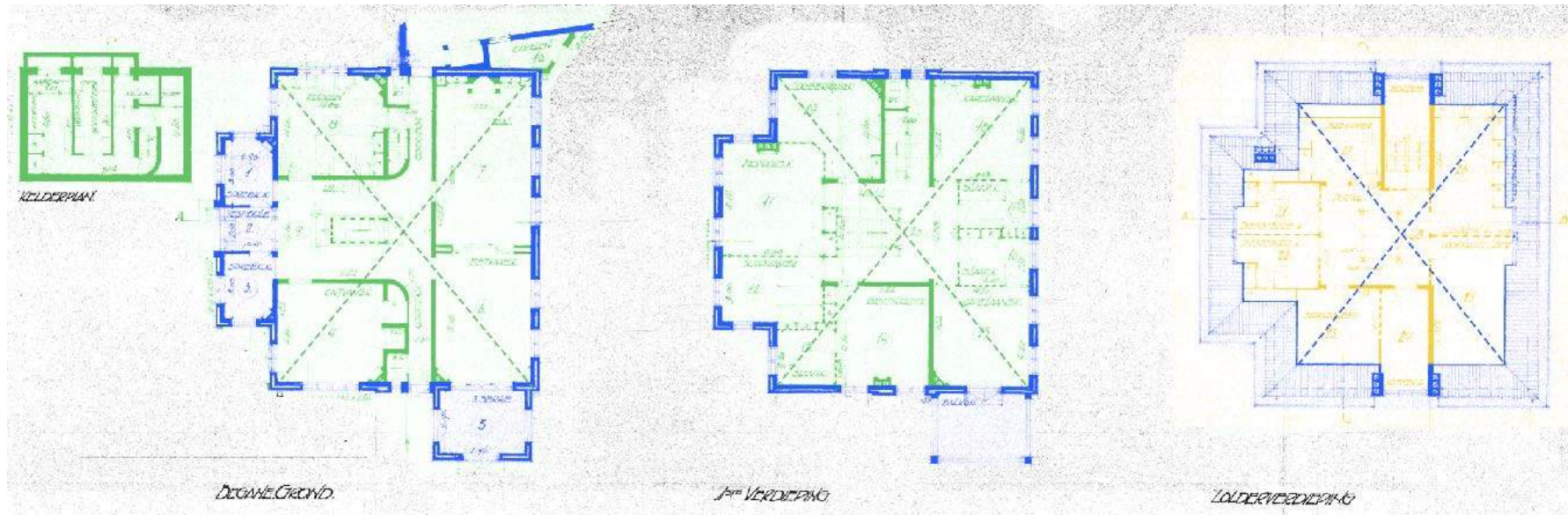
Vanwege de samenhang van onderdelen en de hoge mate van authenticiteit, wordt in het separaat van deze waardestelling opgestelde **transformatiekader** nader ingegaan op de manier waarop met deze waarden kan worden omgegaan.

4.4 Waardestellingstekening

Samenvatting waardestelling
kerk en pastorie (begane grond)
op plattegrondtekeningen be-
staande toestand.



2



Samenvatting waardestelling pastorie op plattegrondtekeningen bestaande toestand. Voor het exterieur geldt in principe een hoge monumentwaarde, voor het interieur is gekozen om een lagere waarde toe te kennen. Deze lagere waarde houdt niet in dat deze onderdelen niet van waarde zijn, alleen dragen deze interieuronderdelen in mindere mate bij aan het gehele complex van de OLV Hemelvaart.



Colofon

Opdrachtgever

RK Parochie H. Familie

Herenweg 88

2101 MP Heemstede

Product

Type: Bouwhistorische opname op hoofdlijnen met waardestelling

Titel: OLV Hemelvaart, Heemstede

Datum: 24-01-2025

Versie: definitief

Opdrachtnemer

Pince van der Aa Erfgoedadviesbureau

www.erfgoedadviesbureau.nl



Verantwoording

Publicaties:

Hellenberg Hubar, B. van (2019)

Monumentale kerkelijke schilderkunst (1890-1980). Amersfoort: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Kleef, G. van (2019)

“De OLV-hemelvaart verdient de monumentenstatus”, in: *Heerlijkheden. Tijdschrift over de geschiedenis van Heemstede en Bennebroek*, 46 (181), pp. 3-8.

Kleef, G. van (2019)

De waardering voor het werk van Joseph Cuypers in Heemstede. Publicatie in eigen beheer, <https://joseph-cuypers.nl/hoofdstuk-3/de-waardering-voor-het-werk-van-joseph-cuypers-in-heemstede/>.

Kleef, G. van (2020)

“Joseph Cuypers en het uitbreidingsplan van Heemstede”, in: *Cuypersbulletin* 24 (2), pp. 6-13.

Leeuwen, A.J.C. (2007)

Pierre Cuypers, architect (1827-1921). Zwolle: Waanders Uitgevers.

Stenvert, R. [et.al.] (2004)

Monumenten in Nederland. Noord-Holland. Zwolle: Waanders Uitgevers

Vermeer, G., Kleef, G. van (2019)

“De vergeten kerk van Joseph Cuypers in Heemstede”, in: *Cuypersbulletin* 24 (2), pp. 6-20.

Bezochte websites:

Kadastrale kaarten via Topotijdreis, <https://www.topotijdreis.nl/>

Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, <https://beeldbank.cultureelerfgoed.nl/>

Het Noord-Hollands Archief, <https://noord-hollandsarchief.nl/>

Algemene informatie over bouwhistorische termen, <https://www.joostdevree.nl/index.shtml>

Website G. van Kleef, <https://joseph-cuypers.nl/>

Historische vereniging Heemstede-Bennebroek, <https://hvhb.nl/>

Bouwarchief gemeente Heemstede, <https://bouwtekeningen.heemstede.nl/>

Het Cuypersgenootschap, <https://www.cuypersgenootschap.nl/>



Bijlagen

De volgende bijlagen zijn los bij dit rapport gevoegd:

Bijlage 1 - Redengevende omschrijving

Bijlage 2 - Historische bouwtekeningen



PINCE VAN DER AA

— erfgoedadviesbureau —





INHOUDSOPGAVE

1. Inleiding	3
1.1 Algemene gegevens	3
1.2 Redengevende omschrijving en waardering	4
1.3 Aanleiding en reikwijdte onderzoek	4
1.4 Leeswijzer	4
2. Transformeren met cultureel erfgoed: de inzet van een transformatiekader	6
2.1 Inleiding	6
2.2 Opbouw transformatiekader	7
2.3 Voorbeelden van herbestemming en nevenbestemming	9
3. Waardestelling	12
3.1 Waardestelling bouwhistorisch onderzoek	12
3.2 Analyse OLV Hemelvaart	18
3.3 Kernwaarden	22
4. Ruimtelijke uitgangspunten	25
4.1 Ruimtelijk / stedenbouwkundig	25
4.2 Architectonisch	25
4.3 Kunsthistorisch	27
4.4 Conclusies	28
Colofon	29
Verantwoording	30



1. Inleiding

1.1 Algemene gegevens

Naam:	Onze Lieve Vrouw Hemelvaart, kerk en pastorie
Adres:	Valkenburgerplein 20 2103 AR Heemstede
Gemeente:	Heemstede
Kad. gemeente:	Heemstede
Kad. sectie/nr.:	B/9576
Monument:	gemeentelijk (in procedure)
Cat. RCE:	-
Subcategorie:	-
Beschermd stadsgezicht:	n.v.t.



Luchtfoto van gemeente Heemstede (stippellijn) met gemarkeerd de locatie van het Valkenburgerplein waaraan de OLV Hemelvaart ligt (inzet).
Afbeeldingen: Google Maps.



1.2 Redengevende omschrijving en waardering

In 2019 is een redengevende omschrijving opgesteld van het complex die in april 2024 is geactualiseerd. Deze omschrijving is als **bijlage** bij deze rapportage opgenomen. De conclusie in deze omschrijving luidt als volgt:

“De Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaart in Heemstede vormt niet alleen een hoogtepunt binnen het architectonische en stedenbouwkundige oeuvre van Joseph Cuypers in Heemstede, maar ook binnen zijn oeuvre vormt het een van de meest monumentale en ruimtelijk complexe werken. Dit door de spanning die hij creëerde tussen de axiale en de centrale tendensen in de plattegrond en de complexe hiërarchische rangschikking van hoogten en de diverse gewelfsvormen en andere afdekkingen.” (pp. 4-5).

1.3 Aanleiding en reikwijdte onderzoek

In verband met de aanwijzing van de OLV Hemelvaart tot gemeentelijk monument is in opdracht van de parochie een bouwhistorische waardestelling opgesteld. Die waardestelling staat op zichzelf en geldt als uitgangspunt voor (de omgang met) het monument. Omdat vanwege de hoge mate van authenticiteit bij kerkgebouwen de monumentwaarden in het algemeen grotendeels hoog zijn, biedt zo’n waardestelling weinig handvatten voor ruimtelijke transformaties en ingrepen. Maar die zijn doorgaans wel nodig wanneer sprake is van herbestemming of nevenbestemmingen van de kerk.

In dit geval is door de parochie gekozen om voorafgaand aan eventuele planvorming in de toekomst op zoek te gaan naar zekerheden binnen de omgang met het monument. Dit transformatiekader gaat op zoek naar potentiële interventieruimte en geeft daarbij ook inzicht in de condities waaronder deze interventies zouden kunnen worden uitgevoerd. Het verdient aanbeveling om bevindingen uit dit transformatiekader af te stemmen met het bevoegd gezag, zodat de conclusies vanuit dit transformatiekader ook worden gedragen.

1.4 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 gaat kort in op de bredere context van cultureel erfgoed en de omgang hiermee. Er is vanuit de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed een handreiking opgesteld die in dit hoofdstuk wordt besproken. Ook wordt ingegaan op voorbeelden van herbestemming van cultureel erfgoed.

Hoofdstuk 3 vat de bouwhistorische waardestelling samen en geeft een analyse van het ontwerp en het gebouw. Dit vormt de basis voor het benoemen van kernwaarden die als kaders kunnen worden beschouwd voor ruimtelijke ontwikkelingen in en rond de kerk.

Hoofdstuk 4 vormt het slot van de rapportage en beschrijft de mogelijke interventieruimte om tot een veranderend gebruik van het ensemble te komen. Het gaat hierbij ook om de aanraakbaarheid van onderdelen (onderdelen met interventieruimte) en de onaanraakbaarheid van onderdelen (de kernwaarden die overeind moeten blijven).

Er zijn bij de huidige huurder van de kerk wensen om enkele aanpassingen te doen aan het interieur. En ook op de lange termijn ziet de parochie dat herbestemming of nevenbestemming aan de orde kan zijn. Om aan beide schaalniveaus te kunnen voldoen, blijft voorliggend transformatiekader vooral richtinggevend om zones en onderdelen van het complex te benoemen. Wanneer er sprake is van een concreet plan, dan kan aan de hand van voorliggende waardestelling bezien worden of dat plan de benoemde kernwaarden in voldoende mate in tact laat.



De stedenbouwkundige ligging van de kerk met pastorie in een groene villawijk is één van de kernwaarden. Links de situatie in 1929, boven in 2024 gezien vanaf de Molenlaan. Historische afbeelding: Noord-Hollands Archief, inv.nr. 48. Recente foto: Google maps.



2. Transformeren met cultureel erfgoed: de inzet van een transformatiekader

2.1 Inleiding

In 2022 is door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) een Handreiking opgesteld voor het opstellen van transformatiekaders, getiteld 'Transformeren met cultureel erfgoed'.¹ In deze handreiking worden concepten en doelstellingen van een transformatiekader voor cultureel erfgoed besproken. In dit hoofdstuk wordt de theorie en de mogelijke toepassing van een transformatiekader nader omschreven.

Cultureel erfgoed speelt een cruciale rol in het verrijken van de leefomgeving. Bij transformaties is het essentieel om erfgoedwaarden te behouden en te benutten. Het is van belang om de samenhang tussen oude en nieuwe elementen te benadrukken en een transformatiekader biedt een methodiek om de "ziel van de plek" te behouden.

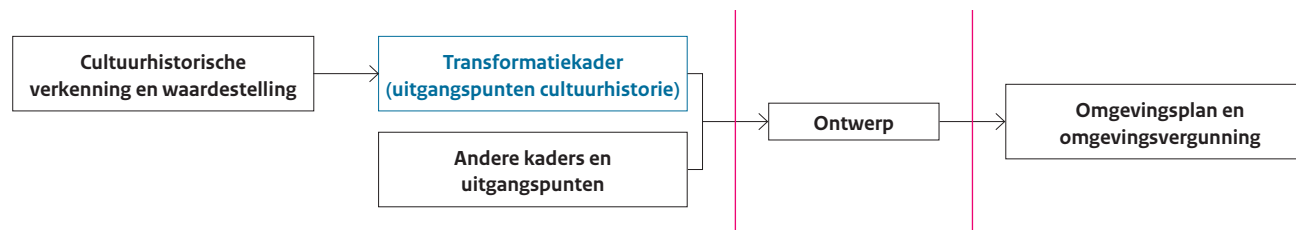
Het kader sluit aan bij de recente beleidsontwikkelingen in Nederland, zoals de Erfgoedwet (2016) en de Omgevingswet. Deze verschuivingen markeren een beweging van behoud naar hergebruik en integrale benadering, waarbij cultureel erfgoed als integraal onderdeel van ruimtelijke kwaliteit wordt beschouwd. Het transformatiekader dient daarmee als een instrument om erfgoedwaarden te vertalen naar uitgangspunten voor nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen. Het gaat verder dan enkel een waardestelling en beoogt praktische richtlijnen te bieden voor ontwerp en herbestemming.

Het kader is gericht op een breed scala aan betrokkenen, waaronder overheden, ontwikkelaars, architecten en erfgoeddeskundigen. Bij de aanpak van ruimtelijke ontwikkelingen van cultureel erfgoed is een samenwerking tussen verschillende disciplines zoals bouwhistorie, landschapsarchitectuur en stedenbouw belangrijk om zo tot een integrale benadering te komen van de aanwezige waarden en de manier waarop daarmee om kan worden gesprongen..

Een transformatiekader kan ingezet worden als een *inspiratiedocument*, maar ook als *afsprakendocument* waarin consensus kan worden bereikt in plan- en besluitvormingsprocessen. Daarnaast kunnen richtlijnen voor ontwerp en regelgeving worden benoemd in een transformatiekader, zodat het een *sturend instrument* wordt. In voorliggend document is gekozen om richtlijnen te benoemen voor ontwerp, maar kan door betrokken partijen ook worden gebruikt om nadere afspraken te maken over ruimtelijke (interventie)mogelijkheden.

Het kader benadrukt proportionaliteit in interventies: erfgoedwaarden zijn leidend en kunnen ruimte bieden voor vernieuwing. De waardestelling vormt de basis om kernwaarden en ontwikkelingsmogelijkheden te bepalen. Deze elementen maken het transformatiekader een belangrijk instrument in het verbinden van erfgoedwaarden met hedendaagse ruimtelijke opgaven

¹ Zie <https://www.cultureelerfgoed.nl/binaries/cultureelerfgoed/documenten/publicaties/2022/01/01/transformeren-met-cultureel-erfgoed-handreiking-transformatiekaders/Transformeren+cultureel+erfgoed+--+Handreiking+voor+het+opstellen+van+transformatiekaders.pdf>



Schematische weergave van positionering transformatiekader binnen het ruimtelijke planproces. Afbeelding: RCE 2022, p.10.

2.2 Opbouw transformatiekader

In de eerder aangehaalde handreiking van de RCE worden verschillende bouwstenen beschreven die gericht zijn op het combineren van erfgoedwaarden en ruimtelijke ontwikkeling. Een transformatiekader bestaat doorgaans uit de volgende onderdelen:

1. Beschrijving plangebied en geplande interventies;
2. Cultuurhistorische waardestelling;
3. Ambities cultureel erfgoed: welke onderdelen dienen behouden te blijven of hersteld te worden?
4. Uitwerking ruimtelijke uitgangspunten: wat is mogelijk qua bouw en functies?
5. Aanbevelingen en referenties

Omdat voorliggend document deel uitmaakt van een dubbele rapportage over de kerk met pastorie, is bovenstaande informatie ook verdeeld over deze twee documenten. De waardestelling vanuit het bouwhistorisch rapport wordt in het volgende hoofdstuk aangevuld met een analyse van het gebouw en de benoeming van kernwaarden. In het laatste hoofdstuk wordt ingegaan op mogelijke interventieruimte in combinatie met de waarden uit hoofdstuk 3. Op deze manier vinden de vijf benoemde onderdelen vanuit de handreiking een plek in de opgestelde documenten.



Het interieur is in eenheid ontworpen, maar door de tweeledige opzet van kruiskerk en centraalbouw zijn twee er-vaarbare ruimtes ontstaan: één ter plaatse van het schip met omlang en één ter plaatse van het hangende gewelf.



2.3 Voorbeelden van herbestemming en nevenbestemming

Op de internetpagina www.herbestemming.nl worden kennis en ervaringen verzameld over herontwikkeling en herbestemming van cultureel erfgoed. Dit erfgoed beperkt zich niet tot kerken, maar betreft vele erfgoedtypen waarvoor andere bestemmingen denkbaar zijn. Herbestemming wordt in dit geval breed opgevat en varieert van andere functies tot een revitalisering van bestaande functies door deze te combineren met aanvullend programma of andere functies.

Clusteraanpak

Wanneer gekeken wordt naar de projecten die religieus erfgoed betreffen, dan zijn er diverse projecten die laten zien dat een kerkgebouw weliswaar een bijzondere type erfgoed is, maar dat hiervoor toch ook andere functies of aanvullende programma's te bedenken zijn. Interessant is de aanpak in Alkmaar bijvoorbeeld, waar het bisdom een clusteraanpak heeft ontwikkeld door naar vier kerken te kijken in plaats van naar één enkele kerk afzonderlijk.² In dit geval werd onderzocht welke kerken een religieuze functie konden behouden en welke eventueel afgestoten konden worden. Bij behoud van de religieuze functie kon vervolgens bekeken worden of ruimtes ingericht konden worden voor tal van parochiële activiteiten en/of liturgische steunpunten. Bij het bepalen van de vastgoedstrategie voor de vier kerken ging het bisdom het gesprek aan met zowel de burgerlijke gemeente als de erfgoedpartijen (in dit geval de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed).

Het voorbeeld van Alkmaar is in eerste instantie gedateerd (2007), maar inmiddels is een tweede herbestemmingsfase achter de rug en dat kan als bruikbare casus worden gezien voor de omgang met religieus erfgoed. Veran-

derend gebruik kan een korte of middellange termijn dienen, terwijl een werkelijke herbestemming voor de lange termijn gelden. Een gefaseerde uitrol van gebruiksmogelijkheden laat ook de praktijk zien van de omgang met vastgoed: programma en gebruiken veranderen, gebouwen veranderen daarin mee.

Herbestemming naar wonen

Wanneer de religieuze functie ophoudt te bestaan, is herbestemming van het kerkgebouw middels een andere functie de enige manier om het gebouw in stand te houden. Bij deze instandhouding zullen concessies worden gedaan aan de oorspronkelijke opzet en uitstraling van de kerk. Immers, de oorspronkelijke functie komt te vervallen, en daarmee vervalt ook de gehele doelmatigheid van het gebouw voor die oorspronkelijke functie. Een van de meer impactvolle herbestemmingen voor kerken is die middels een woonfunctie, maar onmogelijk is het niet.

Een wat oudere herbestemming van kerk naar wonen laat het voorbeeld van de St. Vituskerk zien in Bussum.³ Deze kerk is naar ontwerp van Pierre Cuypers (sr.) in 1884 gebouwd in neogotische stijl. In de jaren 1980 kwam de kerk leeg te staan en raakte het rijksmonument in verval. Uiteindelijk is in 2003 het kerkgebouw getransformeerd naar een woongebouw met koopappartementen.

Een ander voorbeeld van een herbestemming naar een woonfunctie is de Christus Koningkerk te Rotterdam. Deze kerk uit 1928-1930 naar ontwerp van architect Herman de Vries werd in 2010 aangewezen als gemeentelijk monument en daarna, in 2014, verbouwd tot een appartementencomplex.⁴

² Zie <https://www.herbestemming.nl/projecten/kerkencluster-alkmaar-h-joseph-alkmaar>.

³ Zie <https://www.herbestemming.nl/projecten/sint-vituskerk-bussum>.

⁴ Zie <https://www.rotterdamarchitectuurprijs.nl/vorige-edities/2019/transformatie-christus-koningkerk&lang=nl> voor meer beelden van deze herbestemming.



De ruimtelijke impact van een woonfunctie voor een kerk is doorgaans groot. Het belang van instandhouding moet in dergelijke gevallen dus opwegen tegen het verlies aan ruimtelijke waarden. Een woonfunctie kan als laatste redmiddel worden gezien voor de instandhouding van de kerk als bouwwerk. Voordat daartoe besloten wordt, zal doorgaans een breed scala aan alternatieve functies die meer uitgaan van behoud van ruimtelijke waarden de revue zijn gepasseerd.



De St. Vituskerk in Bussum, in 2003 getransformeerd naar een woonbestemming. De gevolgen van een woonbestemming voor het exterieur én het interieur van de kerk zijn tamelijk groot. In dit geval is er voor gekozen om de kap niet te voorzien van dakramen, wat een rustig beeld oplevert van het dakvlak. Afbeeldingen: <https://www.herbestemming.nl/projecten/sint-vituskerk-bussum>.



De Christus Koningkerk in Rotterdam is in 2018 verbouwd tot appartementencomplex. Alhoewel op bepaalde plaatsen de ruimtelijkheid van het oorspronkelijke bouwwerk ervaarbaar is, is de impact van een woonfunctie voor een kerk doorgaans groot. Afbeeldingen: <https://www.rotterdamarchitectuurprijs.nl/vorige-edities/2019/transformatie-christus-koningkerk&lang=nl>.



3. Waardestelling

3.1 Waardestelling bouwhistorisch onderzoek

Vanuit het bouwhistorisch onderzoek is gebleken dat er sprake is van hoge monumentwaarden voor het ensemble van kerk en pastorie. Op basis van de redengevende omschrijving door de gemeente en de notities van het Cuypersgenootschap is gebleken dat de kerk een bijzondere plek inneemt binnen het oeuvre van architecten Joseph Cuypers en dien zoon Pierre Cuypers.

Binnen de Richtlijnen voor Bouwhistorisch Onderzoek worden zeven monumentwaarden onderscheiden die vanuit de criteria gaafheid of zeldzaamheid kunnen worden gekwalificeerd. Uit het bouwhistorisch onderzoek zijn de volgende contextuele waarden herkend:

	HOGE WAARDE	POSITIEVE WAARDE	INDIFFERENTE WAARDE
1. Historische waarden	Kerk en pastorie van OLV Hemelvaart kunnen als uitdrukking worden gezien van de culturele en geestelijke ontwikkelingen van Haarlem in het algemeen en Heemstede in het bijzonder. De ontwikkeling van Heemstede als forensendorp aan het begin van de 20ste eeuw kan hier niet los van worden gezien. De kerk met pastorie zijn een uiting van deze ontwikkelingen.		



	HOGE WAARDE	POSITIEVE WAARDE	INDIFFERENTE WAARDE
2. Ruimtelijke waarden	De OLV Hemelvaart neemt door zijn stedenbouwkundige aanpassing aan het groene Heemstede een bijzondere plek in binnen de ruimtelijke opzet van deze wijk. De prominente ligging aan het Valkenburgerplein betekent een belangrijke visuele bijdrage aan de gebouwde omgeving van Heemstede. Maar ook de schuine plaatsing van de zij-entree aan de Heemsteedse Dreef draagt bij aan de stedenbouwkundige inpassing van de kerk in de wijk.		
3. Architectuurhistorische waarden	De OLV Hemelvaart is door Joseph Cuypers en zijn zoon Pierre Cuypers in een expressionistische vormtaal ontworpen, waarbij de combinatie van een kruiskerk met een centraalbouw zorgt voor een unieke positie binnen het oeuvre van de architecten. De OLV Hemelvaart is de eerste van drie kerken van Cuypers met een bijzonder hanggewelf. Bij de kerk in Heemstede kreeg de lengte-as door de uitwerking van de westelijke arm tot een driebeinig schip een bijzondere nadruk, zodat sprake is van bepaalde spanning tussen axiale en centrale aspecten.		



	HOGE WAARDE	POSITIEVE WAARDE	INDIFFERENTE WAARDE
4. Bouwhistorische waarden			In bouwhistorische zin zijn geen bijzondere materialen, constructies of afwerkingen gebruikt die tot een bijzondere of hoge waarde leiden. De gekozen materialen zijn gangbaar voor de tijd en kunnen in zekere zin gerelateerd worden aan de beperkte financiële middelen die beschikbaar waren voor deze kerk. Door de relatief beperkte ouderdom is er nog geen sprake van een rijke bouwhistorische gelaagdheid.
5. Kunsthistorische waarden	Architecten Joseph en Pierre Cuypers hebben zich naast het ontwerp voor de gebouwen ook beziggehouden met het nagelvaste interieur, waaronder het priesterkoor, het doopvont en het hek van de doopkapel. Daarnaast hebben verschillende kunstenaars meegewerkt aan de inventaris van de kerk, zoals de beeldhouwer W.J.I Thijssen voor het altaar en F.J.M. Balendong voor een aantal kerkraden. Bijzonder zijn voorts de schilderijen van Han Bijvoet, de belangrijkste kunstenaar van het interieur van de Nieuwe Bavo in Haarlem. Bijvoet ontwierp de schildering Maria Hemelvaart boven het hoofdaltaar, een geschenk van de parochianen in 1945. In 1947 vulde hij nog twee schilderijen aan boven het Jozef-altaar en Maria-altaar.	Het celebratiealtaar uit 1976 is van positieve waarde vanwege de relatie dat het altaar heeft met gewijzigde opvattingen over de liturgie. Het altaar kan daarmee gezien worden als uiting van de religieuze geloofsbelijdenis, maar is ook een 'moderne toevoeging' aan het ensemble van Cuijpers.	



	HOGE WAARDE	POSITIEVE WAARDE	INDIFFERENTE WAARDE
6. Gebruikswaarden of functie-specifieke waarden		In relatie tot andere objecten met dezelfde functie en/of veranderingen of bijzonderheden in het gebruik kan worden vastgesteld dat de realisatie van de OLV Hemelvaart het resultaat is van de geestelijke ontwikkelingen binnen de RK kerk. Daarmee kan voor dit criterium een positieve waarde worden toegekend.	
7. Herinneringswaarden		Kerken nemen doorgaans een belangrijke positie in binnen een religieuze gemeenschap. Nu het aantal leden van de kerkelijke gemeente afneemt, neemt ook die positie in belangrijkheid af. Dit wil niet zeggen dat kerkgebouwen geen bijdrage leveren aan omwonenden, maar voor parochianen zal de kerk een andere plek innemen dan voor niet-parochianen.	



Bij voorgaande contextuele waarden zijn vooral de ruimtelijke waarden het meest relevant wanneer het gaat om eventuele interventies of fysieke aanpassingen aan het gebouw of ensemble. Bij de doorvertaling van waarden naar de intrinsieke waardestelling volgt een waardestellingsplattegrond met de kwalificaties hoog, positief en indifferent. De intrinsieke waardestelling is op plattegronden samengevat.

De benoemde waarden kunnen als hoog worden bestempeld en zijn als zodanig ook in de waardestellingsplattegrond opgenomen. Dat betekent bij de waardestellingsplattegrond van de kerk in hoofdopzet een hoge monumentwaarde. Toch zijn er enkele nuances aan te brengen in het interieur. Zo zijn de biechtstoelen later gewijzigd, is de preekstoel van later datum en is de vergaderkamer van een latere interieurafwerking voorzien. Die nuances zijn ook op nevenstaande plattegrond opgenomen.

Voor de pastorie zijn de waarden iets gedifferentieerder: hoge monumentwaarden voor het exterieur, het interieur is positief van waarde. Aan de zolderverdieping is een indifferente waarde toegekend, vanwege de functionele materialisatie en indeling. De reden voor een lagere waardering van het interieur is dat de pastorie vooral een woonhuis is met specifieke ruimtes die weliswaar ten dienste staan van de kerk, maar waarvoor geen sprake is van een zeldzame architectuur interieurafwerking.

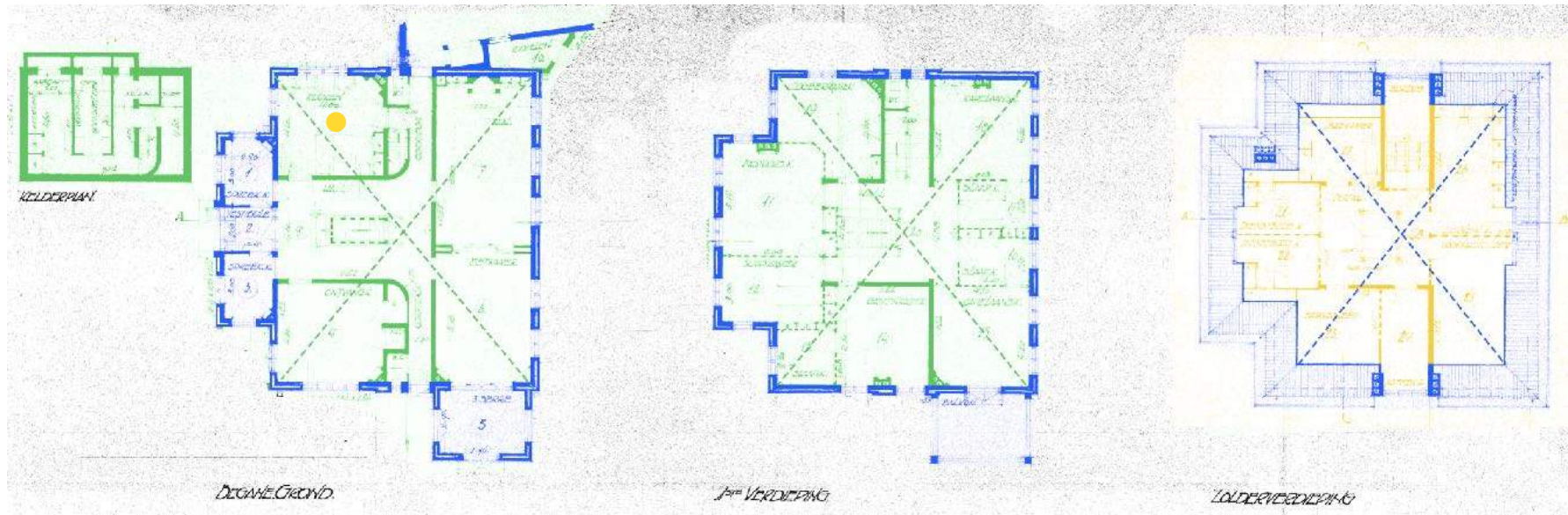
De vraag is nu in hoeverre ruimtelijke ingrepen deze waarden in tact kunnen laten. In het volgende hoofdstuk wordt op basis van een analyse van de ruimtelijke waarden en kwaliteiten kernwaarden geformuleerd. Aan de hand van die kernwaarden kan vervolgens worden ingegaan op zogenoemde aanraakbare en onaanraakbare onderdelen. Onaanraakbaar zijn die onderdelen die in elk geval in tact moeten blijven om de kernwaarden overeind te houden. Aanraakbaar zijn de onderdelen die aanpassing verdragen, zonder daarmee geweld aan te doen aan de kernwaarden.



Samenvatting intrinsieke waardestelling kerk en pastorie.



2



Samenvatting intrinsieke waardestelling pastorie.

- HOGE MONUMENTWAARDE
(behoud noodzakelijk)
- POSITIEVE MONUMENTWAARDE
(behoud wenselijk)
- INDIFFERENTE MONUMENTWAARDE
(gepaste vervanging mogelijk)
- INTERIEURELEMENT
(waardering in betreffende kleur)
- BOVENLIGGENDE CONSTRUCTIE
(waardering in betreffende kleur)



3.2 Analyse OLV Hemelvaart Architectuur

Bijzonder aan de totstandkoming van het ontwerp voor de OLV Hemelvaart is de uitgebreide documentatie die voorhanden is. Uit het bureauarchief van het architectenbureau Cuypers zijn diverse dossiers voorhanden met schetsen en ontwerp varianten van zowel de kerk als de pastorie, alhoewel de studies naar de kerk de overhand hadden. Over de discussies die ontstonden tussen architect en opdrachtgever is door het Cuypersgenootschap uitgebreid geschreven.⁵

Met name de repliek die architecten op schrift zetten, mag als bijzonder worden beschouwd. Het gerealiseerde ontwerp kan gezien worden als het einde van een lang en intensief proces waarbij voor diverse onderdelen van de kerk (kerktorens, torenbekroning, omvang en structuur) varianten zijn bestudeerd. In hun ontwerp opvattingen waren de architecten Cuypers duidelijk overtuigd van de juiste weg die zij volgden, door zich mede op triangulatuur en het vitruvianisme te baseren.⁶ Het sterkte hen om de Liturgische Commissie toe te lichten waarom het nu ingediende ontwerp tegemoet kwam aan alle eisen die waren gesteld.

De vader van Joseph en Pierre Cuypers heeft in de 19de eeuw bijgedragen aan de vormgeving van een katholieke bouwkunst, die in zijn ogen ondermeer neogotisch diende te zijn. Van de 14 nieuwe katholieke kerken in Amsterdam in de tweede helft van de 19de eeuw, waren zes daarvan van de hand van Pierre Cuypers (sr.). Diens neogotische stijl werd overigens ook toegepast op publieke gebouwen zoals het Rijksmuseum in Amsterdam. Dit leverde kritiek

op vanuit protestantse en liberale hoek, waarbij de neogotische bouwstijl te rijk van vorm en decoratie was.⁷

Rond 1900 kan een optimistisch toekomstbeeld worden herkend waarbij geen plaats meer is voor historiserende neo-stijlen die in de 19de eeuw overheersten. De sobere baksteenarchitectuur van Berlage bijvoorbeeld, brak met die neostijlen en bracht in de architectuur het Rationalisme. Reactie hierop kwam in de vorm van Expressionisten, hetzij met organische vormen (zoals bij Michiel de Klerk), hetzij in een meer zakelijke vormgeving (zoals Dudok). Als reactie op het Functionalisme gingen katholieke architecten vanaf 1925 meer richten op natuurlijke materialen zoals baksteen, hout en natuursteen.⁸

In de architectuur van de OLV Hemelvaart hebben Joseph en diens zoon Pierre Cuypers een vorm gevonden die op onderdelen brak met de de door Pierre Cuypers sr. ingezette 'katholieke bouwstijl'. Het ontwerp laat een duidelijke modernisering zien in zowel architectonische vormgeving als de structuuropzet van de kerk.

⁵ Vermeer, G. en Kleef, G. Van (2019), pp. 8-11;

⁶ Hellenberg Hubar, B. Van (2018), pp. 18-27.

⁷ Wisselink, H. (20**), pp. 172-174.

⁸ Pouls, J. (20**), pp. 65-67.



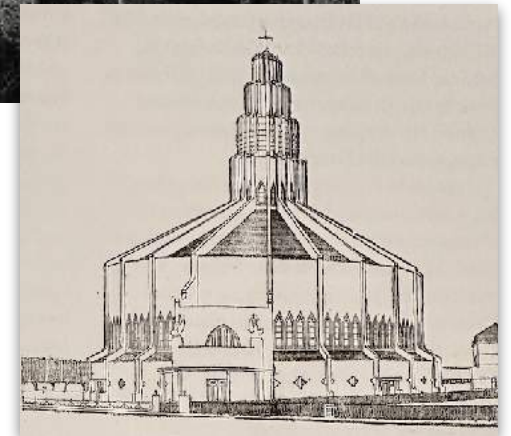
Heilig Hartkerk uit 1921, Maastricht, architect Alphons Boosten. Afbeelding: Wikipedia.



St. Jan de Doperkerk uit 1924-1925, Waalwijk. Ontwerp Hendrik Willem Valk. Afbeelding: Wikipedia.



De Sacramentskerk uit 1924 van architect Jan van Dongen. Inzet: eerder ontwerp voor deze kerk uit 1924. Afbeelding: <https://wierookwijnwaterenworstenbrood.nl/ontdekken/verhalen/de-h-sacramentskerk-in-breda>. Inzet: Pouls, J. (2021), p. 71.





Typologie

Aan het begin van de 20ste eeuw kwam de Liturgische Beweging op, een binnenkerkelijke beweging om zoveel mogelijk gelovigen bij de liturgie te betrekken. Door deze zoektocht ontstond ook typologische vernieuwing binnen de kerkenbouw. Kerken met brede beuken pasten hier niet in, en basiliekbouw (met zijbeuken als doorgang) of centraalbouw werden nu toonzettend. Qua vorm werd veel geëxperimenteerd mede met toepassing van gewapend beton en piramide- en kubusvormige centraalbouw. Hierbij werden ook verschillende stijlen gecombineerd om tot een vernieuwend ontwerp te komen.⁹

Het combineren van stijlen en het zoeken naar een geschikte vormtaal bracht ook met zich mee dat het daardoor soms ook lastiger was om een afweging te kunnen maken of de betreffende versie van het ontwerp ook het definitieve ontwerp kon zijn. Doordat er geen dominante katholieke bouwkunst meer was, was het aantal 'opties' om tot een nieuwe indeling of een nieuwe vorm te komen legio. Architecten en opdrachtgevers voelden zich vrij om in een nieuwe vormtaal en met nieuwe materialen de katholieke bouwkunst vorm te geven.¹⁰

Dat hier ook (in enige mate althans) sprake van was bij de OLV Hemelvaart in Heemstede, blijkt uit het aantal schetsen en studies dat vader en zoon Cuypers hadden gemaakt voor de kerk. Door de nadruk op ambacht in het interieur, op eenvoudige hoofdvormen en de toepassing van gesloten gevels past de kerk goed binnen de ontwerpopvattingen van het Traditionalisme. Wanneer de OLV Hemelvaart wordt vergeleken met de kerken op vorige pagina, kan ook worden geconcludeerd dat Joseph en Pierre Cuypers een ingetogen en bescheiden kerk hebben ontworpen.

⁹ Pouls, J. (2021), p. 68.

¹⁰ Pouls, J. (2021), p. 69.

Ruimtetewerking

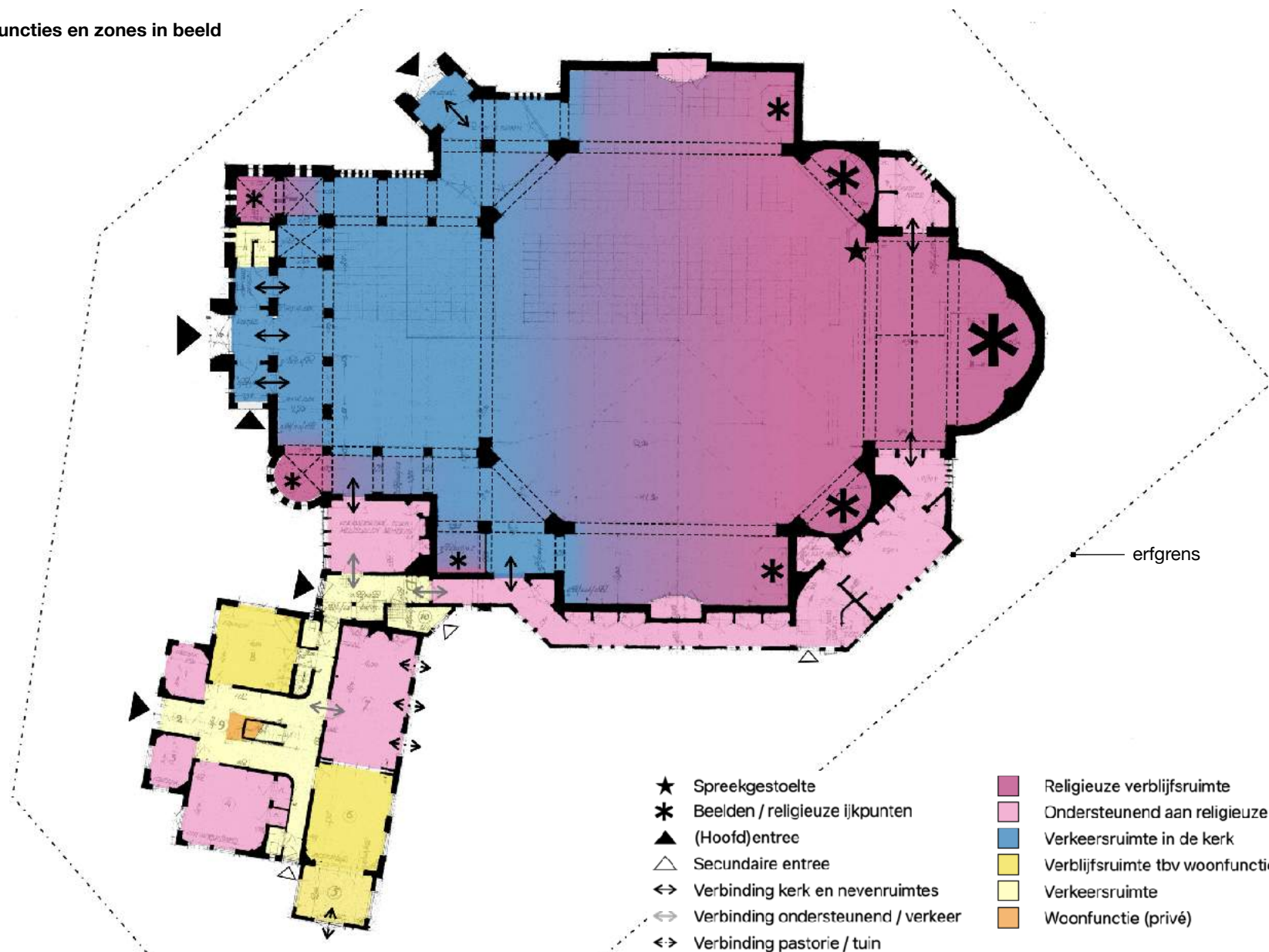
Bij de ordening van de verschillende ruimtes die in een kerk nodig zijn, is een combinatie gevonden in een centraalbouw met een sterke focus op het altaar en de meer traditionele opzet van een kruisvormige plattegrond. Door deze opzet is tweedeling merkbaar tussen de ruimte van het schip grenzend aan de entreegevel met toren en de grote zaal met het hanggewelf dat (veel) meer gericht is op de religieuze beleving van de hoofd- en zij-altaren. Deze ruimtetewerking is op de plattegrondtekening op de volgende pagina samengevat, waarbij een onderscheid is gemaakt in de diverse zones als verblijfsfunctie en verkeersruimte.

Dit onderscheid is inpasbaar in de kerk, maar ook in de pastorie. Op de plattegrond van de pastorie is nog een derde functie ingevoegd, namelijk de woonfunctie.

Uit de plattegrond blijkt de bundeling van religieuze ruimtes en momenten of ijkpunten in de kerk zelf. Rondom de kerk zijn ondersteunende ruimtes toegevoegd, zoals de vergaderkamer in de zuidwesthoek van de plattegrond of de gerfkamer in de noordoostelijke hoek. Aan de zuidzijde van de kerk is de gang van pastorie naar sacristie ook als ondersteunend gemarkeerd, net als de sacristie zelf.

Bij de verdeling van de ruimtes in de pastorie is een doorkruising zichtbaar van de woonfunctie en de ondersteunende functie voor het geloof. Zo zijn de twee spreekkamers, de grote ontvangstkamer en de grote zaal ondersteunend aan het pastorale werk, en zijn de keuken, de eetkamer en de serre veel meer deel van de private woonfunctie. Die woonfunctie is vervolgens geheel op de verdieping en zolder aanwezig.

Functies en zones in beeld





3.3 Kernwaarden

Ruimtelijk / stedenbouwkundig

De opbouw van het kerkensemble van kerkgebouw en pastorie met prominente, maar niet overheersende dakvormen laat een ontwerp zien dat zich goed weet te voegen binnen de omringende villawijk. Het gaat hierbij vooral om de bouwmassa aan het verkeersplein van kerktoren, compleet kerkvolume en een hiermee verbonden pastorie.

In huidige opzet is het perceel functioneel ingericht, maar vanuit het ontwerp was een tuinaanleg beoogd die verband hield met het functioneren van de kerk. Zo was de entree aan de voorzijde van de kerk voorzien van een aanleg toegankelijk voor (uiteindelijk gemotoriseerd) verkeer. Datzelfde gold voor de overhoekse entree in de noordgevel. De huidige entree tot de achterzijde van het perceel is een functioneel pad zonder noemenswaardige aanleg. Hierdoor is geen sprake van een waardevolle aanleg rondom de kerk.

Architectuurhistorisch

De OLV Hemelvaart kenmerkt zich door niet strikt neogotisch, neoromaans of neobyzantijns te zijn. Het ontwerp is een complexe mengvorm dat tussen een axiaal ontwerp en centraalbouw staat. Deze mengvorm toont misschien wel de zoektocht waar zowel architect als opdrachtgever mee worstelden. Het gegeven dat de pastoor een ontwerp stuurde waarop de architect weer verder kon, laat het samenspel tussen architect en opdrachtgever goed zien.

Bij de uitgangspunten voor het ontwerp lieten Joseph en Pierre zich minder voorstaan op stijlnavolging. De eenvoud van het ontwerp is consequent doorgevoerd, en dat maakt het tot een samenhangend ontwerp. De uiteindelijke keuze om de centraalbouw zonder koepel of tamboer uit te voeren, maar met

een laag hanggewelf, zorgt voor een beperkte hoogte van het kerkdak en daarmee een ingetogen voorkomen in de ruimte. De ruimtewerking in de kerkzaal werkt door de vrijhangende constructie goed en maakt het tot een karakteristiek en uniek element.

In het ontwerp van deze kerk en de ontwerpen van andere kerken laten Joseph en Pierre Cuypers zien dat ze hun ontwerpen lieten aansluiten bij christelijke tradities zonder een consequente stijlnavolging van specifieke historische bouwstijlen. Dat maakte hen tot architecten die mee kunnen denken met wensen van de opdrachtgever, zonder daarbij strikt een bepaalde stijl vanuit de eigen professie voor te schrijven.

Kunsthistorisch

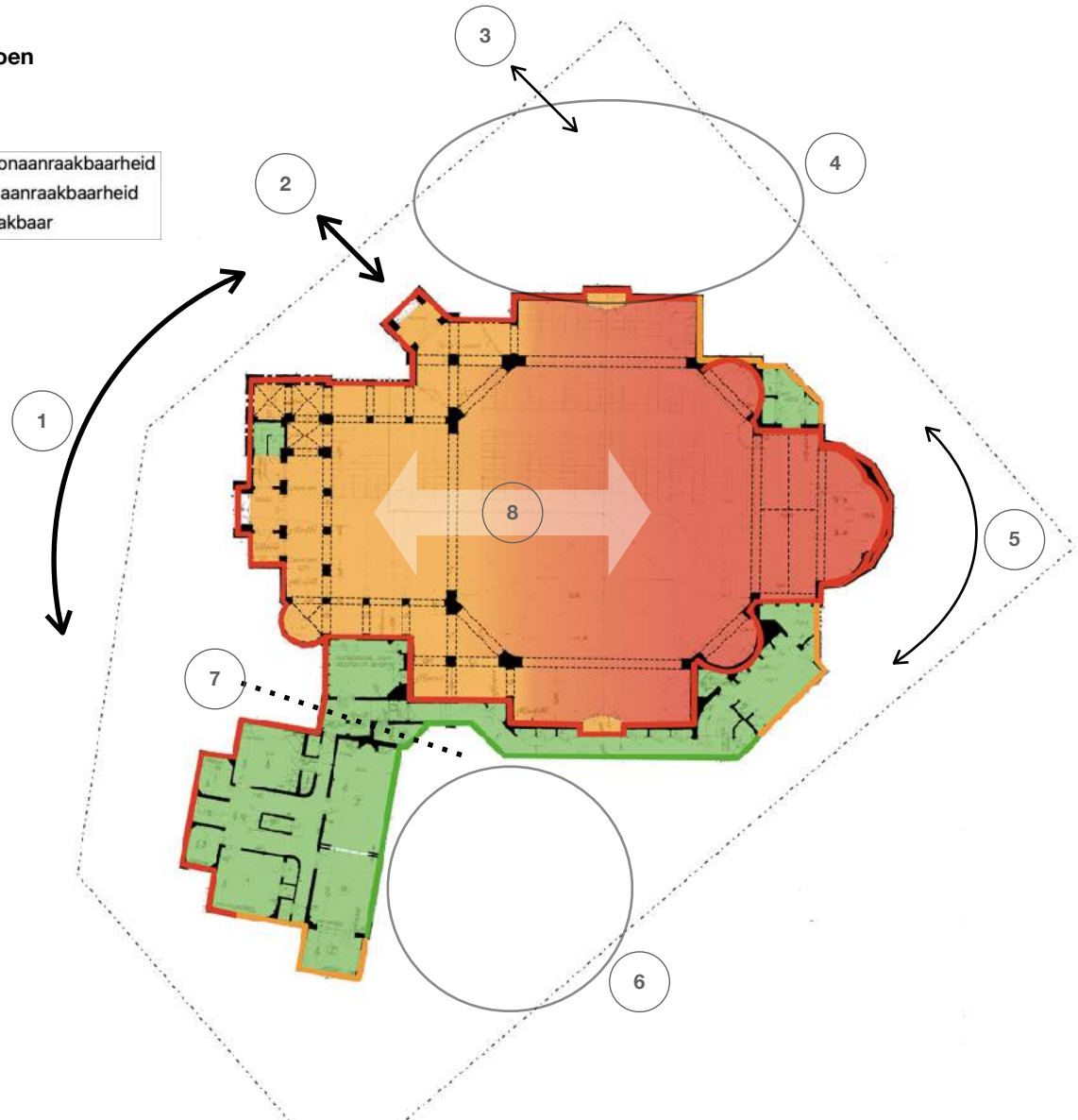
De ruimtelijke opbouw van de kerkzaal is geïnspireerd door de Liturgische Beweging, gericht op vrij zicht op het altaar voor alle aanwezigen in de zaal. Op een beperkt aantal plaatsen zijn kunstenaars ingezet om het geloven in kunst kracht bij te zetten. Deze plaatsen concentreren rondom het hoofdaltaar: de schilderijen van Han Bijvoet, het ontwerp en het smeedwerk van de altaren door W.J.I. Thijssen en J. Van Vlijmen en het glas-in-lood door F.J.M. Barendong.

Op voorgaande plattegrond is deze waarde herkenbaar doordat de religieuze beelden en ijkpunten zich concentreren rondom het hoofdaltaar en de oostelijke gevels van de kerk. Uitzondering hierop zijn de doopkapel in de noordwestelijke hoek en de devotiekapel in de zuidwestelijke hoek van de kerkplattegrond.

2

Stoplichtmodel voor aanraakbaarheid: rood-oranje-groen

■ Gevel: hoge onaanraakbaarheid	■ Interieur: hoge onaanraakbaarheid
■ Gevel: enige aanraakbaarheid	■ Interieur: enige aanraakbaarheid
■ Gevel: aanraakbaar	■ Interieur: aanraakbaar

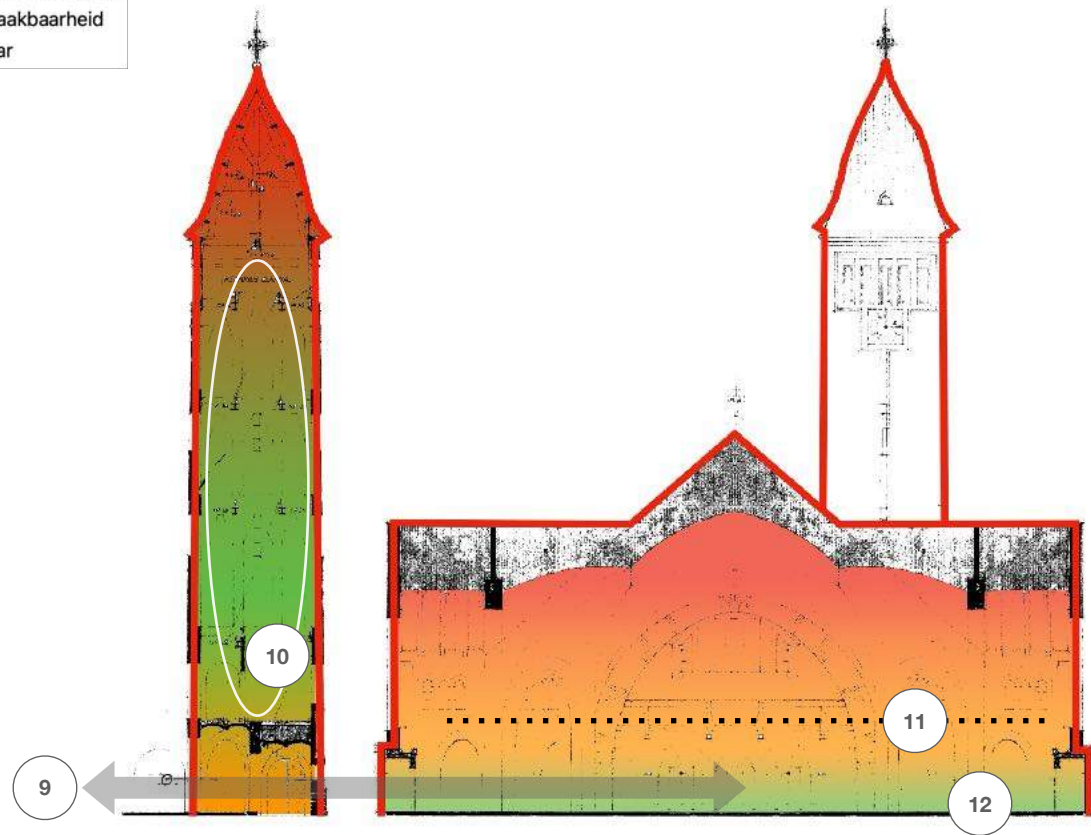


1. Zichtzijde Valkenburgerplein / Heemsteedse Dreef
2. Overhoekse toegang noordgevel
3. Entree tot neven- en achterterrein
4. Noordelijke zone perceel
5. Oostelijke zone perceel
6. Zuidelijke zone perceel
7. Overgang kerk / pastorie
8. Zichtrelatie schip en kerkzaal

2

■ Gevel: hoge onaanraakbaarheid	■ Interieur: hoge onaanraakbaarheid
■ Gevel: enige aanraakbaarheid	■ Interieur: enige aanraakbaarheid
■ Gevel: aanraakbaar	■ Interieur: aanraakbaar

- 9. Doorwaadbaarheid via hoofdentree naar kerkzaal
- 10. Functionele zone kerktoeren
- 11. Horizontale geleding in interieur (hoogte balkon zangkoor)
- 12. Aanraakbaarheid vloerniveau



Dwarsdoorsnede kerktoeren en dwarsdoorsnede kerkzaal met zicht op de westelijke gevel en het koorbalkon.



4. Ruimtelijke uitgangspunten

4.1 Ruimtelijk / stedenbouwkundig

De vrije ligging van kerk en pastorie in het groen is een uitgangspunt voor ruimtelijke ontwikkelingen. De tuinaanleg rondom pastorie en kerk is niet monumentaal, maar het bijbouwen van een hoog volume nabij de kerk is ongewenst en zou afbreuk doen aan zowel het kerkensemble als de omringende wijk, met name aan de zichtzijden (1) en (2).¹¹ De indeling van het perceel kent geen behoudenswaardige aanleg. De huidige entree tot het perceel (3) is functioneel ingericht en vormgegeven. Deze entree kan gewijzigd worden al naar gelang van programma en wensen. De noordelijke zone op het perceel (4) ligt uit het zicht en extra (eenlaagse) bebouwing op dit deel van het perceel is niet ondenkbaar. De gesloten gevels grenzend aan deze zone zorgen niet voor een bepaalde zichtlijn.

Vanuit de historische opzet was het perceel rondom de kerk en pastorie in enige mate doorwaadbaar en was er een rondgang die via de oostelijke hoek van het perceel (5) richting de achtertuin van de pastorie (6) liep. Het aanbrengen van een nieuwe rondgang zou het ensemble meer beleefbaar maken en is dan ook voorstelbaar. De huidige achtertuin bij de pastorie is besloten van karakter en heeft geen relatie met de openbare ruimte en de zichtgevels van kerk en pastorie. Inpassing van nieuwbouw is, los van de wenselijkheid, voorstelbaar. Een nadere architectonische uitwerking kan hier meer inzicht in verschaffen, maar een beperkt volume dat niet concurreert met pastorie en kerk is voorstelbaar. Omdat de achtertuin uit het zicht is, kan nieuwbouw zowel losstaand als verbonden met het complex worden voorgesteld.

4.2 Architectonisch

Kerk

Voor het exterieur van de kerk geldt in principe een hoge mate van onaanraakbaarheid. De lagere toevoegingen aan de gevels in de noordoostelijke en zuidoostelijke hoek, ter plaatse van de gerfkamer en de sacristie, zijn in enige mate aanraakbaar vanwege de sobere opzet van de architectuur en het ontbreken van belangrijke zichtlijnen vanuit de openbare ruimte. De gevel van de verbindingsgang aan de zuidgevel van de kerk is in principe aanraakbaar, deze gevel draagt niet bij aan de monumentale beleving van de kerk.

Voor het interieur van de kerk is een tweedeling aangebracht qua aanraakbaarheid: die is in enige mate voorstelbaar in het westelijke deel grenzend aan de voorgevel een valt in feite samen met het schip van de kerk. Onaanraakbaar is de kerkzaal van de centraalbouw met zicht op het altaar en de twee zijaltaren. Een belangrijk aspect om mee te wegen is de zichtrelatie tussen schip en kerkzaal (8): die is bij voorkeur te allen tijde aanwezig. Wanneer een glazen pui word toevoegen in deze zichtlijn, dan blijft deze nog steeds visueel aanwezig.

Wanneer de aanraakbaarheid wordt vertaald naar een doorsnede, dan zijn de volgende onderdelen te onderscheiden: vanuit de hoofdentree richting kerkzaal is vanwege de historische relatie en opzet een bepaalde doorwaadbaarheid aanwezig (9). De entreehal van de kerktoren is door het gemetselde gewelf een kleine en intieme ruimte, die overgaat via de galerij richting schip en kerkzaal. Bij plannen rondom deze zone is doorwaadbaarheid een aandachtspunt.

¹¹ in dit hoofdstuk verwijzen de cijfers tussen haakjes naar de cijfers op de tekeningen van het stoplichtmodel op voorgaande bladzijden.



De kerkzaal met het hanggewelf is een 'hoofdmoment' in het ensemble en zal met evenzoveel aandacht moeten worden gezien wanneer een opgave concreet wordt voor aanpassing ervan. Het fysiek in tact laten staat vanuit de architectonische opzet voorop. Het intact laten van de beleving van deze ruimte heeft de voorkeur, maar enige mate van aanpassing is voorstelbaar.

Een doos-in-doos constructie bijvoorbeeld van beperkte hoogte laat de belangrijkste waarden overeenkomen. Wanneer sprake is van een ingrijpend programma, dan zal een architectonische uitwerking kunnen testen of de belangrijkste waarden in tact worden gelaten. Hierbij kan bijvoorbeeld een verticale deling van de kerkzaal aan de orde zijn. Er zal dan in de vormgeving gezocht moeten worden naar een vormgeving en materialisatie die de volle omvang van kerkzaal alsnog beleefbaar weet te maken.

De kerktoeren is met uitzondering van de entreezone aanraakbaar, mede vanwege de vervangen vloeren door betonvloeren maar ook door de functionele opzet van deze ruimte. In de zaal zijn twee elementen te benoemen: er is een scheiding te leggen tussen de onderzone en bovenzone in het verticale vlak. De stippellijn (11) geeft een indicatie waar een functionele scheiding zou kunnen worden gezocht, indien vanuit een nieuw programma meer vloeroppervlak wordt gezocht. Met medeneming van de uitgangspunten in het horizontale vlak is het schip op dit punt in enige mate aanraakbaar. De kerkzaal is dat in (veel) mindere mate.

Een tweede aspect is de aanraakbaarheid van de vloer (12). Ook al is er voor het merendeel van de vloer sprake van authentiek tegelwerk, het type tegelwerk en de houten vlonders ter plaatse van de kerkbanken is ondersteunend van aard. Hierdoor kan aan deze afwerking een zekere mate aan aanraakbaarheid worden toegekend.

Pastorie

Zoals ook uit het bouwhistorisch onderzoek is gebleken, is de pastorie in relatie tot de monumentale karakteristieken van de kerk van een iets lagere orde. De voorgevel daarentegen kent, net als de rest van het exterieur van het kerk, een hoge mate van onaanraakbaarheid. In huidige opzet is sprake van een gebalanceerd ontwerp tussen pastorie en kerk, en die wordt bij voorkeur niet verstoord. Ook de voorgevel van het verbindingsdeel tussen kerk en pastorie maakt deel uit van die balans. Instandhouding van die gevel draagt bij aan de leesbaarheid van de verbinding van de twee gebouwen.

De rechter zijgevel en de achtergevel zijn beoordeeld met een hogere mate van aanraakbaarheid. Aanraakbaar is ook het interieur van de pastorie, waarbij geldt dat - conform de uitgangspunten bij de bouwhistorische waardestelling - behoud wenselijk is. Die wenselijkheid heeft betrekking op originele interieurelementen als deuren, vaste kasten en schouwpartijen, maar ook op de structuur en indeling. Behoud per sé is op de zolderverdieping vanwege het functionele karakter niet aan de orde.

Tussenbouw

Het bouwdeel dat pastorie en kerk verbindt heeft voor wat betreft de voorgevel een samenhangende architectuur met de gevels van de kerk en de pastorie. Toch is in dit bouwdeel een knip denkbaar om pastorie en kerk programatisch te scheiden. Het is daarbij van belang om de voorgevel in tact te laten, zodat de historische verbinding visueel niet onderbroken wordt.

Qua interieur is de tussenbouw in enige mate aanraakbaar. Het bouwdeel dient vanuit de functie beide bouwvolumes en kan dit in de toekomst ook meer voor het ene of het andere bouwdeel kunnen doen. Zowel de interieurafwerkingen als het opgaande muurwerk van dit bouwdeel is ondergeschikt en kan zich eenvoudig voegen aan een nieuwe indeling of gebruik.



4.3 Kunsthistorisch

Algemeen

Van de inventaris is door de afdeling 'Erfgoed in kerken en kloosters' van Museum Catharijneconvent een rapport opgemaakt, met medegebruik van een eerdere inventarisatie van het interieur in 1987. In het rapport staan zowel nagelvaste als roerende zaken benoemd die voor de liturgie belangrijk zijn. Het belang van de relatie tussen het gebruik van de OLV Hemelvaart en de inventaris ligt voor de hand.

Zonder kerk geen inventaris een vice versa. Vanuit de bescherming als monument worden doorgaans de nagelvaste interieuronderdelen ook begrepen, terwijl de roerende inventaris buiten de bescherming valt. Toch zou ook het gesprek hierover moeten worden gevoerd tussen de oorspronkelijke eigenaar en het bevoegd gezag. Zijn er bijvoorbeeld onderdelen van religieuze betekenis die elders binnen een religieuze context beter tot hun recht komen dan binnen een herbestemde, niet-religieuze (maar wel oorspronkelijke) context?

Interieuronderdelen

Bij de kunsthistorische kernwaarden is benoemd dat deze zich concentreren rondom het liturgisch centrum van de kerk. Dat centrum kent zowel een hoge monumentwaarde als een hoge mate van onaanraakbaarheid. De kunsthistorische elementen dragen in belangrijke mate bij aan de beleving van de kerk en hebben op zichzelf ook de nodige kwaliteit.

De schilderijen van Han Bijvoet bijvoorbeeld, kunnen gezien worden als waardevol. Bijvoet hield bijvoorbeeld vast aan de epische traditie zonder heel ostentatief Beuroner kunstgrepen toe te laten.¹² Hij wist daardoor de aandacht van Cuypers te winnen en kreeg de opdracht om de kruisweg in de Bavo-kerk

in Haarlem te ontwerpen. Het oeuvre van Bijvoet kan gezien worden als de manier waarop een kunstenaar op een eclectische manier met conventionele middelen en een geijkte beeldtaal door techniek, uitvoering en iconografie toch een geheel eigen antwoord kon geven op de vraag naar eigentijdse religieuze kunst.¹³ Behoud in situ van de schilderijen verdient de voorkeur, omdat de schilderijen ook ter plaatse zijn opgezet. Het aan het zicht onttrekken met behoud van de schilderijen zou tot een versobering van het interieur leiden, maar onvoorstelbaar is dit niet. De kerkzaal heeft immers ruim 20 jaar zonder de schilderijen van Bijvoet gefunctioneerd.

In het liturgische centrum van de kerkzaal zijn twee altaren aanwezig: het oorspronkelijke altaar uit de bouwtijd en het celebratiealtaar uit 1976. Van deze laatste kan worden gesteld dat het een uiting is van een veranderende liturgie waarbij de religieuze handelingen meer in het zicht van de parochianen dienen plaats te vinden. Daarmee is het wel onderdeel van de kerk als religieuze functie, maar behoort het altaar niet tot de kern van de OLV Hemelvaart uit 1926. Het verplaatsen van het celebratiealtaar naar een andere religieuze context is dan ook goed voorstelbaar.

Naast schilderijen zijn ook andere nagelvaste elementen in de kerk aanwezig die kunsthistorische waarde hebben. De 14 ingewerkte kruiswegstaties in de langsgewels bijvoorbeeld die het verhaal van Jezus vertellen, zijn van waarde vanuit het religieuze gebruik. Vanwege het nagelvaste karakter lijkt behoud in situ voor de hand liggen, maar tactvol vervangen door een ander type voorstelling of tableau zou, afhankelijk van gewijzigd programma, voorstelbaar moeten zijn. De balans in architectuur is daarmee namelijk in tact, alleen het beeldverhaal wijzigt.

¹² Zie voor meer informatie over de Beuroner kunstschool: https://nl.wikipedia.org/wiki/Beuroner_kunstschool

¹³ Helleberg Hubar, B, (2019), pp. 266-267.



4.4 Conclusies

Op basis van de analyse van de aanwezige kernwaarden kan worden geconcludeerd dat de OLV Hemelvaart in hoge mate monumentaal en onaanraakbaar is. De zones en plaatsen waar de architectuur, ruimte-beleving, structuur en het interieur in proportionele mate kan worden aangeraakt zijn samengevat op de plattegrond met het 'stoplicht-model':

- **Rood** zijn die zaken die onaanraakbaar zijn, van hoge waarde en essentieel voor uitstraling, voorkomen of beleving van de kerk;
- **Oranje** zijn zones en onderdelen die in enige mate aanraakbaar zijn. Die aanraakbaarheid heeft betrekking op functie en programma, maar ook op architectuur, ruimtebeleving en uitstraling;
- **Groen** zijn onderdelen die gepaste verandering kunnen verdragen. Aanraakbaar zijn deze onderdelen en zones op zowel functie, programma, architectuur en uitstraling.

Het ensemble van kerk, tussenbouw en pastorie heeft een duidelijk gemarkeerde zichtrelatie met het Valkenburgerplein waar het complex aan gelegen is. Vanuit die hoedanigheid vormt het ensemble een duidelijk gemarkeerd punt in de wijk en is de hoogopgaande kerktoren goed zichtbaar. Die zichtrelatie betekent ook dat er een luwe zijde is waar zichtlijnen niet op eindigen. Het gaat dan om de zones aan de oostelijke zijde van het perceel. Doordat er geen sprake is van een monumentale tuinaanleg, zijn er mogelijkheden herkend om de buitenruimte te benutten voor gepaste nieuwbouw. Die nieuwbouw dient zich qua schaal, maat en textuur te verhouden tot het complex. Op welke manier dat kan, vergt nadere architectonische studie.

Waar de onaanraakbaarheid overheerst, zijn er toch onderdelen en zones herkend en beschreven waar interventieruimte aanwezig is. Wanneer zicht bestaat op een concrete wijziging van functie, programma of ruimtelijk onderdeel, verdient het aanbeveling om die wijziging langs de meetlat van kernwaarden en het stoplichtmodel te leggen, zodat kan worden vastgesteld of de kernwaarden overeind blijven en de onaanraakbare onderdelen worden ontzien.



Colofon

Opdrachtgever

RK Parochie H. Familie

P/a Herenweg 88

2101 MP Heemstede

Product

Type: Transformatiekader

Titel: OLV Hemelvaart, Heemstede. Transformatiekader: kernwaarden en ruimtelijke uitgangspunten

Datum: 28-01-2025

Versie: definitief

Opdrachtnemer

Pince van der Aa Erfgoedadviesbureau

www.erfgoedadviesbureau.nl



Verantwoording

Publicaties:

Hellenberg Hubar, B. van (2018)

“Cirkels kunst en regelmaat. De architecten Cuypers en het vitruvianisme”, in: *Vitruvius* (12), 45, pp. 18-27.

Hellenberg Hubar, B. van (2019)

Monumentale kerkelijke schilderkunst (1890-1980). Amersfoort: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Kleef, G. van (2019)

“De OLV-hemelvaart verdient de monumentenstatus”, in: *Heerlijkheden. Tijdschrift over de geschiedenis van Heemstede en Bennebroek*, 46 (181), pp. 3-8.

Kleef, G. van (2019)

De waardering voor het werk van Joseph Cuypers in Heemstede. Publicatie in eigen beheer, <https://joseph-cuypers.nl/hoofdstuk-3/de-waardering-voor-het-werk-van-joseph-cuypers-in-heemstede/>.

Kleef, G. van (2020)

“Joseph Cuypers en het uitbreidingsplan van Heemstede”, in: *Cuypersbulletin* 24 (2), pp. 6-13.

Leeuwen, A.J.C. (2007)

Pierre Cuypers, architect (1827-1921). Zwolle: Waanders Uitgevers.

Pouls, J. [red.] (2021)

Uit het keurslijf : de moeilijke strijd om de modern-christelijke kunst in Nederland 1918-1971. Zwolle: WBooks.

Stenvert, R. [et.al.] (2004)

Monumenten in Nederland. Noord-Holland. Zwolle: Waanders Uitgevers.

Vermeer, G., Kleef, G. van (2019)

“De vergeten kerk van Joseph Cuypers in Heemstede”, in: *Cuypersbulletin* 24 (2), pp. 6-20.

Bezochte websites:

Kadastrale kaarten via Topotijdreis, <https://www.topotijdreis.nl/>

Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, <https://beeldbank.cultureelerfgoed.nl/>

Het Noord-Hollands Archief, <https://noord-hollandsarchief.nl/>

Algemene informatie over bouwhistorische termen, <https://www.joostdevree.nl/index.shtml>

Website G. van Kleef, <https://joseph-cuypers.nl/>

Historische vereniging Heemstede-Bennebroek, <https://hvhb.nl/>

Bouwarchief gemeente Heemstede, <https://bouwtekeningen.heemstede.nl/>

Het Cuypersgenootschap, <https://www.cuypersgenootschap.nl/>